

280507

TISZA: MAGYAR-ÁGRÁR-POJTIKA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MAGYAR AGRÁR-POLITIKA.

A MEZŐGAZDASÁGI TERMÉNYEK
ÁRHANYATLÁSÁNAK OKAI ÉS ORVOSSZEREL.

✱

IRTA

TISZA ISTVÁN.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1897.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

280507

ELŐSZÓ.

Gazdasági terményeinknek általában s különösen a buzának árhanyatlása az 1884. év második felében ölt nagyobb arányokat. A budapesti buzaár 1885—90-ig 8 forint körül ingadozik s az 1875—94. közötti átlagárral szemben 3 frt visszaesést mutat. Lépést tart e jelenséggel néhány legfontosabb más terményünk (szarvasmarha, juh, gyapju, stb.) árhanyatlása is.

Általános megdöbbenést kelt e tény ország-szerte s aggódva néz mindenki a küszöbön álló válság elé, mely mezőgazdaságunkat összeomlással, földbirtokosainkat tönkrejutással fenyegeti. És ime, egyik év telik a másik után, s a rettegett válság bekövetkezte helyett azt látjuk, hogy földművelésünk rohamos fejlődésnek indul, s nemcsak a föld ára — mire egyéb tényezők is, mint a kamatláb leszállása, gyakoroltak befolyást, — de a föld jövedelmezőségének legbiztosabb mérője, a haszonbér is emelkedik, úgy hogy egészen

1894-ig joggal állíthattuk, hogy mezőgazdaságunk az árdepressio megpróbáltatásait nehéz küzdelemmel ugyan, de diadalmasan állotta ki.

Ez örvendetes tény első sorban a magyar gazdaosztály szellemi és erkölcsi tulajdonainak köszönhető.

Már a hetvenes évek rossz termései, melyek, a magas terményárak daczára, sulyos helyzetbe sodortak bennünket s élénk fényt vetettek egyoldalú és extensív gazdálkodásunk gyarlóságára és veszélyeire, mezőgazdaságunk fejlődésének vetették meg alapját. Általánossá vált már akkor a meggyőződés, hogy hagyományos gazdálkodásunkat tovább folytatva, meg nem élhetünk, s a gazdasági tudomány és technika vívmányainak alkalmazása, jobb művelés, új termelési ágak felkarolása, gondosabb és takarékosabb kezelés mind szélesebb körökben terjedt el. Szembetűnő ez átalakulás már a nyolczvanas évek első felében; a bekövetkezett árdepressió általánossá és rohamossá teszi azt. E sulyos idők nyomása gazdaközönségünket nem csüggeszti el, ellenkezőleg felébreszti annak a jobb idők könnyű megélhetési viszonyai között elszunnyadt tettejét. Férfiasszerűen, lankadatlan kitartással lát munkához s évtizedek reformmüvét rövid néhány év alatt valósítja meg.

Uj termelési ágak felkarolása által uj jövedelmi forrásokat nyit magának; szakavatottabb tenyésztés, gondosabb és észszerűbb takarmányozás segélyével állattenyésztését productivabbá s egyuttal olcsóbbá teszi, okszerű vetésforgás és jobb művelés által emeli a termésátlagokat s leszálítja az egy métermázsa terményre eső termelési költséget, s mindennek összhatásaként nemcsak el nem pusztul az árdepressio hatása alatt, de annak ez első korszakát consolidálódó, erősödő vagyoni helyzetben küzdi át.

Jogos büszkeséggel tekinthetünk vissza e küzdelemre; fajunk szívósságának és tetterejének fényes s a jövőre nézve biztató tanujele az. De nem vezethetett volna győzelemre, ha törekvésünket a viszonyok általános fejlődése nem támogatta volna. A pénz- és hitelviszonyok javulása csökkentette régi adósságaink terhét s — bár még mindig elég súlyos feltételek mellett — lehetővé tette az intensiver gazdálkodás növekvő forgótőke szükségletének kielégítését. A városi népesség szaporodása, az ipar fejlődése s a mezőgazdasággal nem foglalkozó körök növekvő jóléte emelte a belfogyasztást s tej-, hus-, baromfi-, tojás-, zöldség-, gyümölcs-termelés, s. a. t. terén uj jövedelmi forrásokat nyitott meg nagy vidékek gazdái előtt. Maga fővárosunk rohamos fej-

lódásával egy évről évre szélesbedő zóna gazdasági virágzásának alapját képezi. A vasuti hálózat kiépítése, államosítása s a tariffák gyökeres átalakulása pedig kivált a távolabb fekvő vidékek gazdasági haladásának adja meg nélkülözhetetlen alapfeltételét.

Mindezek alapján a kilenczvenes éves első harmadában joggal hihettük, hogy a magyar mezőgazdaság az alacsony terményárakat megemésztette, s országos átlagban beszélve — mert egyeseknek s egyes vidékeknek fájdalom, meg vannak speciális bajaik — az izmosodás, a bár küzdelmes de folytonos haladás korszakába lépett. Fájdalom, a legutolsó években e kép lényegesen megváltozik. 1894-ben egy teljes forinttal esik a buza ára az addigi legalacsonyabb évi átlag alá, s egészen f. év szeptember haváig csökkenő irányzatot követ. A többi gabonafélék legnagyobb része követi a buzaárat e fejlődésben, az ország jelentékeny részében nagy jelentőséggel bíró lóhermag ára felére szállt alá, termését az apion pusztítása tizedeli meg, czukorrépa-termelésünket a czukoripar veszélyes helyzete teszi kérdésessé, s mindenekfelett állattenyésztésünket éri egyik csapás a másik után. A ragadós tüdőlob egész vidékek marhaállományát teszi tönkre, a száj- és körömfájás folytonos forgalmi

zavarok forrása s főleg állataink hizlalása és értékesítése körül okoz kiszámíthatlan károkat, s mindenekfelett a sertésvész oly országos csapássá növi ki magát, melyről fogalma sem lehet annak, ki kinn az életben nem láthatta e járvány pusztításait. A sertésforgalom központján elveszett milliók az ország veszteségének csekély töredékét képezik. A legnagyobb gazdaktól a legszegényebb béresig és napszámosig óriás kárt szenved jövedelmében vagy megélhetési viszonyaiban mindenki. Az a malacz, mit a legszegényebb ember is megjavított konyhája körül s leölt magának, lényeges részét képezi a legkisebb háztartás élelmének; elhullása alig pótolható, érzékeny csapás reá nézve.

E bajok nem állnak benső összefüggésben egymással s némely részök muló jellegű, de együttes felléptök minden eddiginél sokkal súlyosabb és veszélyesebb helyzetet teremt a gazdára nézve. Mindenki, ki gyakorlatilag foglalkozik mezőgazdasággal, igazat fog nekem adni abban, hogy helyzetünk nagyon lényegesen megromlott az utolsó két év alatt s fokozódó árdepresszió és egyéb csapások együttes súlya alatt komoly aggodalmak közt nézhetünk csak a jövőbe. Ezen mitsem változtat az, hogy a buzaárak az utolsó két hónapban elég jelentékeny javulást mutat-

nak. A világ termése bizonyult az átlagosnál sokkal gyengébbnek a f. évben; kivételes s muló körülmények hozták létre ez árjavulást, az első középtermés vissza fogja hozni a közelmúlt alacsony buzaárait.

A 10 év előtti sikerrel használt recipét nem lehet többé megismételnünk. Mezőgazdaságunk akkori elmaradt állapotában joggal adhatták nekünk a tanácsot, hogy gazdálkodjunk jobban, termeljünk többet s ezáltal olcsóbban. Akkor követtük is, be is vált a tanács, de ugyanazt az ugrást előre, melyet 10 előtt megtehattünk, megismételnünk többé nem lehet. Ma már a gazdasági fejlettség olyan fokára jutottunk, hogy egy további, fokozatos, lassu fejlődés igen, de a multéhoz hasonló rohamos haladás nem lehetséges többé. Ily viszonyok között alkalmazva, üres frázissá válik a régi jótanács, s ki ma is azzal biztat bennünket, csak azt bizonyítja be, hogy viszonyainkat mennyire nem ismeri.

Csüggednünk, a küzdelmet feladnunk nem szabad ma sem; teljes elszántsággal kell tovább folytatnunk a gazdasági haladás munkáját, de oly nagy eredményt, mint a multban ettől nem reménylhetünk.

Ily viszonyok között állam és társadalom figyelmének a mi veszélyeztetett anyagi helyze-

tünk felé kell fordulnia. Közgazdasági politikánk legégetőbb, legfontosabb feladatát a gazda bajainak orvoslása képezi. S ez nem egy osztály érdeke, de életkérdés egész társadalmunkra, annak minden osztályára nézve.

Amint az ipar és kereskedés fellendülése, a tőkegyűjtés eminens érdeke a gazdának, akképen életkérdés a mi jólétünk az iparosra, a kereskedőre nézve. Kivált a ma uralkodó védvamos rendszer mellett minden nemzet különböző osztályai egymásra vannak utalva, egymás fogyasztó képességében találják fel saját existenciájuk alapját. Egy mezőgazdasági crisis, mely a gazda anyagi helyzetét lényegesen csorbítaná, összes közgazdasági viszonyainkat alapjokban támadná meg.

Kivül áll e tanulmány keretén azon egyes bajok és csapások orvoslási módjának keresése, melyek az árcsökkenéssel és egymással nem állanak szerves összefüggésben. Célomat jelenben csakis az árdepressiónak — e legáltalánosabb és legállandóbb calamitásnak — vizsgálat alá vétele képezi.

Ez volt hivatalosan kimondott czélja a nemzetközi gazdacongressusnak is. Azon igen helyes elvből kiindulva, hogy ha egy bajt orvosolni kívánunk, első sorban annak okait kell tisztába

hoznunk, diagnosisát kell megállapítanunk, a congressus elé tűzött kérdések ez okok felderítését tűzték annak tagjai elé, s a congressus tárgyalásai — ha új fényt nem vetettek is a kérdésre — az árképzésre befolyást gyakorló egyes tényezők szerint csoportosítva, concentrált világításban mutatták be az egyes közgazdasági irányok kiváló képviselőinek álláspontját s argumentumait. Különösen a német bimetallista és agrárius párt jelent meg zárt sorokban a congressuson; tanításaik buzgó tanítványokra találtak épen azon körökben, melyek a magyar gazdaközönség egyedül hivatott képviselői és vezetői gyanánt kívánnak szerepelni, s kettőzött erélylyel folyik a congressus óta az agitatio abban az irányban, hogy gazdaközönségünket az orthodox agrarius program számára megnyerjék.

A congressus rendelkezésére álló idő rövidsége s azon körülmény, hogy négy szakosztályra oszolva, egy időben folytatta tanácskozásait, jóformán lehetetlenné tette a különböző vélemények beható kifejezését és megvitatását a napirendre tűzött összes kérdések körül. Pedig a felvetett kérdések mélyen belevágnak legfontosabb érdekeinkbe; az adandó válasz helyes vagy téves volta komoly következményeket vonhat maga

A statistika hivatalos adatai szerint

1. Mennyi volt Magyarországon bűn területe
1886 - 1896 években
2. Mennyi volt Ausztria " " "
3. Mennyi volt a bűn behatárolása
vannak földrajzi és mondok
evében, in specie hanna
a) Magyarországon
b) Ausztriában
4. Mennyi volt a ^{bűn} terület a
vannak földrajzi és mondok
evében is ~~hanna~~ hova
a) Magyarországon
b) Ausztriában
5. Mennyi volt a létszám behatárolása
vannak földrajzi és mondok
evében is hanna
a) Magyarországon
b) Ausztriában
6. Mennyi volt a létszám ki-
vétel nyelvek evében
is hova
a) Magyarországon
b) Ausztriában

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

után. Kötelességünk sajátmagunk s az ország jövője iránt, hogy ne jelszavak, ne egyoldalú informatio után induljunk, de a világosságot nyújtó összes tények, a rendelkezésre álló összes adatok beható és lelkiismeretes megrostálása útján alkossunk meggyőződést magunknak.

Ezt a célzt kívánom jelen tanulmány által szolgálni. Nem a csallhatatlanság elfogult hitével, nem az izgató jelszavaival és gyanúsításaival, de száraz tények és érvek talán unalmas rendszerével lépek gazdatársaim elé, eszközt kívánok adni mindnyájunk kezébe arra, hogy több oldalról megvilágítva a kérdést, alaposabb, elfogulatlanabb, biztosabb ítéletet alkossunk magunknak.

Conclusióim sokban eltérnek az egyedül üdvöztő agrarius dogmától s bizonyára nem kerülöm el ezek részéről a megtámadtatást. Nemcsak elfogadom, de kérem a beható, objectiv kritikát. Hiszen mindnyájunknak azon kötelességét, hogy a gazdaközönség jövőjét mélyen érdeklő e kérdések kielégítő megoldását készítsük elő, csak a különböző nézetek beható megvitatása által teljesíthetjük, s csak az ellentétes nézetek tárgyi-lagos harczából kerülhet ki egy érett, tettere képes közvélemény.

Aki valóban ezt a célzt akarja szolgálni, aki valóban világosságot akar terjeszteni, azzal

készséggel találkozom az objectiv eszmecsere mezején. A ki ellenben személyeskedés és gyanúsításhoz nyul, csak azt documentálja, hogy nem bízik ügyének igazságában, fél az igazság erejétől s a közvélemény félrevezetésétől és felizgatásától várhatja csak ügyének diadalát.

Csegődön, 1896. nov. havában.

A szerző.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Van-e túltermelés?

I.

Közel két évtizede immár annak, hogy Amerika óriás buzafeleslegekkel jelent meg az európai piacokon, s amint e jelenség jó európai terméssel találkozott, kezdetét vette a buzaárak rohamos és tartós csökkenése. Az érdekelt körök egyhangú nézete szerint a tengerentúli verseny okozta ez árcsökkenést, s bármily messze-menő nézeteltérések merülhettek fel egyéb tekintetben, abban egyetértettünk mindnyájan, hogy a búzával bevett terület óriás arányban növekedett, a tengerentúli szűz földek művelés alá vétele túltermelést idézett elő, s a tartós árdepressió főoka ebben rejlik.

Évek hosszú során át hallottuk, fogadtuk el s ismételtük ez állítást, minden behatóbb vizsgálódás és bizonyítás nélkül. Magától értetődő közhelynek tekintette azt mindenki, míg egyszerre, főleg bimetallista körökből, merész támadás intéztetett ez állítás ellen, s a statisztika egész apparátusa hozatott mozgásba annak kimutatására, hogy túltermelés nincs, a világ termése és fogyasztása közötti viszony az utóbbi időkben nemcsak nem romlott, de a termelő előnyére változott, s az árdepressió okait

nem a túltermelésben, de más tényezők káros hatásában kell keresnünk.

Jól szervezve, harczra készen jelentek meg e nézet képviselői a nemzetközi gazdacongressuson, határozottan dominálták az I. szakosztály tanácskozásait, s az ott tartott előadások végeredményükben kétségtelenül azon benyomást kelthették a magyar gazdában, hogy túltermelés nincs, s a világ buzafogyasztása a termelésnél nagyobb arányokban emelkedik.

Ez okoskodás igen egyszerű alapon fekszik: Vegyük a föld népességének szaporodását, s ebből számítsuk ki a buzaszükséglet évi emelkedését, vegyük másfelől a búzát termelő összes országok termelési statisztikáját s a világ buzatermésének évi hullámlását ebből számítsuk ki. Ezen eljárás szerint a legutolsó években, de csakis ezekben,¹ tényleg valamivel kevesebb búzatöbbletet nyerünk a szükséglet évi emelkedésénél.

A számokból levont e tanuságot rendszerint azon megjegyzéssel toldják meg, miszerint képtelenség azt fel is tenni, hogy évenként több búzát termelnénk, mint amennyit elfogyaszthatunk, mert hiszen ez esetben a világ buzakészleteinek évről-évre szaporodniok kellene.

Hogy mindenekelőtt ez észrevétellel számoljunk, a túltermelés szót annak azon etimologikus értelmében, miszerint évenként többet termelünk, mint amennyi tényleg elfogyasztatik, komoly ember nem vette soha. Túltermelésnek gazdasági értelemben azon állapotot nevezzük, midőn az egész termés csak a termelőt romlással fenye-

¹ A világ buzatermését 1873-ban 639, 1894-ben 886 millió hectoliterre becsülik. Az emelkedés 247 millió, vagyis 38.6%, mi a népesség szaporodásának legalább kétszerese.

gető nyomott árakon találhat fogyasztóra. Vastag tévedés volna azt hinnünk, hogy a buza árának változása a fogyasztásra befolyást nem gyakorol. Olcsó árak mellett tetemesen nőhet az, nemcsak mert absolute több élelmet vesz a szegényebb néposztály magához, de mert a kevésbé értékes lisztes anyagok (rozs, tengeri, burgonya stb.) helyett is mind nagyobb mérvben buza fogyasztásra megy át.

Így például Anglia fejenkénti buza fogyasztása, mely 1865-től 1875-ig nem mutat fel lényeges változást, s átlagban 1.98 hectoliterre rug, az árcsökkenés következtében emelkedni kezd s 1890—1893. évek átlagában 2.25 hectoliterre;¹ Hollandia fejenkénti buza fogyasztása pedig 1874—1892. 1.09 hl-ről 1.43-ra emelkedik. De legfrappansabban illusztrálja ez állítást a közös vámterület forgalma összehasonlítva Magyarország és Ausztria termelési adataival:

	Ausztria és Magyar- ország termése	Közös vámterü- let netto kivitele	Belfo- gyasz- tás	Egy főre	Buda- pesti buzaár- átlag
	millió hectoliter			hl.	
1871—75. évek átlaga	30	0.1	29.9	0.83	12.72
1886—90. „ „	62	6	56	1.40	8.06

Láthatjuk tehát, hogy a hetvenes évek elején beállott drágaság hatása alatt 83 literre szállott fejenkénti buza fogyasztás az árak csökkenésével 140 literre, vagyis 68⁰/₁₀-kal emelkedett.

¹ Journal of the royal statist. society 1895. márcz. 80. lap.

² buza és liszt; 100. q. lisztet 125 q. buzának számítva.

Ugyanez átszámítási módot követtük többi táblázatainkban is.

A készleteket illetőleg pedig ne feledjük el, hogy relative mérsékelt mennyiségű készletek is lényegesen befolyanak az árakra, s azok változatlan átvitele egyik évről a másikra állandó depressziót idéz elő. A magyar gazdák nagy része előtt, fájdalom, jól ismert tény a szeszárak depressziója. Tudjuk jól, hogy az évi fogyasztás meglehetősen lépést tart a termeléssel, de a szeszpiacz a szeszadótörvény életbeléptekor áthozott készlet nyomasztó hatásától nem tud évek során át megszabadulni. Hogy pedig a buzakészletek az utolsó években határozottan nyomást gyakorolnak az árakra, ennek igazolásául elég legyen arra hivatkoznom, hogy a látható buzakészletek

1892. nov. 1-én	61
1893. » »	80
1894. » »	80
1895. » »	76 millió hecto-

literre rugtak.

Ami mármost a számok fent jelzett csoportosítását illeti, mindenekelőtt meg kell jegyeznünk, hogy azok csakis a legutolsó évekre vonatkozólag mutatnak fel a túltermelést illetőleg negativ eredményt, már pedig az árdepresszió sokkal régibb keletű; az utolsó évek e korábban megindult feltartóztathatlan mozgalomnak csak egyik phasisát képezik. Egyébiránt ettől eltekintve is, megfosztja azokat minden positiv értéktől azon körülmény, hogy a számok, melyekkel dolgozunk, teljesen megbízhatatlanok.

Lelkiismeretesen végrehajtva, biztos fonalat ad a statisztika kezünkbe mindenütt, ahol számol, de bizonytalan feltevések és kombinációk terére csap át, amint becsülni kénytelen. Nem lehet ez igazságot elég gyakran hang-

súlyozni épen korunkban, midőn az embereket valódi statisztikai láz s a számok iránti babonás tisztelet fogta el. Mindinkább elcsábítja ez áramlat a statisztikát a becslések, magyarán szólva, a hasból vett számok ingatag talajára; a száraz mérés és megszámlolás helyét kalandos számcsoportok foglalják el, s a közönség azon nagy többségének, mely ujságokból vagy legfeljebb röpiratokból meríti ismereteit, minden szám egyaránt imponál.

Már pedig minden becslés, kivétel nélkül, csak hozzávetőleges, többé-kevésbé valószínű feltevést képez, pozitív adatot nem nyújt, a kérdéses tény biztos képét nem adja soha, okoskodásaink, érveléseink alapjául csak biztosabb alap hiányában és nagy óvatossággal használható. Ha közelfekvő, könnyen áttekinthető, el nem titkolható tényekre vonatkozik, s ha támpont és ellenpróba gyanánt pontos mérési adatok szolgálhatnak, úgy több-kevesebb értéke van a becslésnek is, több-kevesebb valószínűséggel feltehető, hogy annak eredménye nem tér el nagyon a valóságtól. E feltevés annál indokolatlanabb, mentől kevésbé forognak fenn a lelkiismeretes és gondos becslési eljárás fennt jelzett előfeltételei.

Különös fontossággal bír ez igazság a termés-statisztika számainak megítélésénél. A becslések egész sorozatát kell eszközölnünk, hogy valamely terület buzatermését és buza fogyasztását megállapíthassuk. E becslések birnak pozitív támpontokkal Közép- és Nyugat-Európa kulturállamaiban, s bár lényeges eltérések itt is fordulhatnak elő, nagyban és egészben feltehető, hogy legalább megközelítik a valóságot; a nagy buzafeleslegekkel bíró távol-eso területek termelési adatai ellenben komoly ellenőrzés alá alig vehetők s pozitív beccsel egyáltalán nem birnak.

II.

Egyébiránt felesleges is az egész világ termelését és fogyasztását kiszámítanunk és szembe állítanunk, hogy az európai gazda szempontjából eldöntsük a túltermelés kérdését. A kérdés lényege a mi helyzetünk, a mi érdekeink szempontjából ugyanis nem az, van-e túltermelés az egész világon, hanem az: az olcsón termelő extensív kultúrával bíró területek versenye nyomasztó jelleget öltött-e magára az európai fogyasztó területek piacán? Hoztak-e azok oly mennyiségeket a piacra, melyek a kereslet és kínálat közti viszonyt lényegesen megzavarták és csak jelentékeny árengedmények mellett voltak elhelyezhetők? Mert ha az áll, hogy Oroszország és a tengerentúli államok kivitele az európai fogyasztó területre nagyobb arányokban nőtt, mint a búzaszükségletnek a népesség szaporodásával összefüggő természetes emelkedése, úgy egyáltalán felesleges dolog a többi területek termelési és fogyasztási viszonyait kutatnunk, a mi szempontunkból megvan a túltermelés, be van kétségtelenül bizonyítva azon tény, hogy a mi piacainkat a tengerentúli verseny dominálja, árainkat annak termelési és szállítási viszonyai szállították le azon mértékre, melyre azoknak le kellett szállaniuk, hogy a szükséglet természetes emelkedését meghaladó feleslegek a fejenkénti fogyasztás növekedése útján találjanak elhelyezést.

Ha így formulázzuk a kérdést, sokkal biztosabb adatok alapján adhatjuk meg reá a feleletet. A búzát exportáló államoknak csupán forgalmi adatait, tehát teljesen praecis és megbízható adatokat kell használnunk,

s a termési adatokra csakis korlátolt mértékben, és csakis azon legműveltebb kulturállamokra vonatkozólag lesz szükségünk, melyeknél ezen számok is leginkább ellenőrizhetők, s legkevésbé térhetnek el a valóságtól.

Számításainkból kihagyhatjuk az olasz és spanyol félszigeteket, melyeknek statisztikája kivált a régebbi időkből nagyon kevésbé megbízható, buzahiánya, vagyis buzabevitele pedig évtizedek alatt csak mérsékelten emelkedett. Bőven ellensúlyozzuk e tényező hatását azáltal, hogy figyelmen kívül hagyjuk a Balkán félsziget államainak buzakivitelét, mely utóbbi az utolsó 25 év alatt mintegy 10 millió métermázsával emelkedett.¹ Hasonlag kihagyjuk a skandináv államokat s azon kisebb exportáló területeket, melyek buzaforgalma a világforgalom szempontjából egészen jelentéktelen. Kihagyjuk végül a gazdasági területek mindkét csoportjából a közös vámterületet. Ennek buzaforgalmát alább behatóan fogjuk tárgyalni; annak adatai kiegészítendik a szorosán vett fogyasztópiazz helyzetének azon képét, melyet az alábbi táblázat tár elénk.

E táblázat első része a buza-export terén döntő fontossággal bíró területek kivitelét tünteti fel, melyre vonatkozólag meg kell jegyeznem, hogy ez összegben azon mennyiség is befoglaltatik, mely az Egyesült-Államokból Amerika egyes buzafogyasztó államaiba vitetik ki. Sajnálatomra nem állottak a kellő adatok rendelkezésemre, hogy e tényezőt elimináljam, annyi azonban konstatálható, hogy az évtizedek óta néhány milliót képvisel és

¹ Románia buzakivitele 1880—84-ig átlag 4.4, 1885—87-ig 5.3, 1888-tól 1890-ig 12.55 millió hectoliter, tehát az emelkedés magánál Romániánál 10 év alatt 8 millió hectoliter.

lényegesen nem emelkedett, úgy hogy táblázatunk eredményét lényegesen nem alterálhatja.¹

A táblázat másik része a fogyasztó terület buzaszükségletének természetes emelkedését tartalmazza és bővebb magyarázatra szorul. A kérdéses terület Nagy-britanniát, Francia- és Németországot, Belgiumot, Hollandot és Svájcot öleli fel. Ezek mindenikére külön ki kell számítanunk a fejenkénti buza fogyasztást az 1890. évi népszámlálás és az 1885—1894. közti évtized átlagos buza fogyasztása alapján. A fejenkénti fogyasztás, szorozva a népesség szaporodásával, adja 10 évről 10 évre a buzaszükséglet természetes emelkedését.

E számítás eredménye a következő:

Ország neve	Népesség 1890-ben millió	Buzafogyasztás 10 évi átlaga millió hl.	Eszik egy főre hectoliter	Népesség szapo- rodás millió			Buzafogyasztás emelkedése millió hectoliter		
				1860—70	1870—80	1880—90	1860—70	1870—80	1880—90
Nagy-Britannia	37.8	75	2	2.5	3.4	2.6	5	6.8	5.2
Franciaország	38	120	3.2	0.3	1.5	0.7	1	4.8	2.2
Németország ...	49.4	36	0.75	3.1	4.4	4.2	2.3	3.3	3.2
Belgium	6	15	2.50	0.4	0.5	0.5	1	1.2	1.2
Hollandia	4.5	6	1.3	0.2	0.5	0.5	0.3	0.7	0.7
Svájc	3	6	2	0.1	0.2	0.1	0.2	0.4	0.2
Összesen ...	144.7	258	—	6.6	10.5	8.6	9.8	17.2	12.7

¹ Tudjuk, hogy az Egyesült-Államok 1870 előtt kevés búzát hoztak Európába; ezen időszak kivitele (évi 11 millió q.) nagyobb részben más területekre ment. Mivel szemben a nagy kivívó államok kivitele a vizsgálódásaink alapjául vett fogyasztó terület bevitelét 1890—94-ig évi 6.8 millió q-val mulja felül. Ennyi lehet tehát azon mennyiség, mely nem Európa felé vette útját.

Vagyis a szóban forgó terület buzaszükségletének évenkénti átlagos természetes emelkedése:

1860—70-ig 1 millió hectol., vagyis 0.8 millió q.

1870—80-ig $1\frac{3}{4}$ » » » 1.4 » »

1880—90-ig $1\frac{1}{4}$ » » » 1 » q.,

s az ezt követő évekre, inkább kissé magasan számolva, másfél millió hectoliterre, vagy 1.2 millió métermázsára tehető.

Ezek előrebocsátása után lássuk, mit mond a kérdéses táblázat:

Időszak	Buzakivitel						Export	Nyugat-európai szükséglet	Többlet
	Oroszország	Kelet-India	Egyesült-Áll.	Canada	Argentina	együtt			
	millió métermázsákban						emelkedése 1860. óta		
1852—61 átlag	6.7	—	8.4	—	—	15.1	—	—	—
1862—71 »	13.3	—	13.5	—	—	26.8	11.7	8	3.7
1872—76 »	19.2	0.8	27.3	—	—	47.3	32.2	15	17.3
1877—81 »	23.1	3	46.4	2	—	74.5	59.4	22	37.4
1882—86 »	26	12.1	43	2	—	83.1	68	27	41
1887	18.1	14.6	54	2.6	3	92.3	77.2	28	49.2
1888	27.5	8.9	42	1.2	2.2	82	66.9	29	37.9
1889	44.4	11.5	31	0.2	0.3	87.4	72.3	30	42.3
1890	37.7	9	38	0.8	3.4	88.9	73.8	31	42.7
1891	29.9	7.5	27.1	1.5	4.1	70.1	55	32.2	22.8
1892	14.6	15.6	58.4	4.1	4.9	97.6	82.5	33.4	49.1
1893	27.1	7.9	49.2	4.5	10.5	99.2	84.1	34.6	49.5
1894	35.1	6.6	42.1	4.4	16.5	104.7	89.6	35.8	53.8
1895	40	7.5	35	6	10	98.5	83.4	37	46.4

Látjuk tehát, hogy a tengerentuli verseny ma évenként 80—90 millió métermázsával több búzával árasztja el az európai piacot, mint az 1861-et megelőző 10 év átlagában, mivel szemben a búzaszükségletnek a népesség szaporodásával arányban álló természetes növekedése 37 millióra tehető. 50 millió körüli többlet mutatkozik tehát, mely csak az árak reductiója s a fogyasztásnak ezzel kapcsolatos emelkedése útján nyerhetett elhelyezést.

Mint fenti táblázat mutatja, ez óriás többlet nem egyenletes emelkedés útján állott elő. Nemcsak az egyes évek jobb vagy rosszabb termései szerint hullámszik az, de arányaiban frappansul követi a buzaárak alakulását.

Egész 1871-ig csekélységgel haladja túl a szükséglet természetes emelkedését, s pár millió métermázsá az emelkedő jólét e napjaiban a fejenkénti fogyasztás némi csekély emelkedése által árendedmény nélkül talál elhelyezést.

A 70-es évek alatt a buza-import közel 50 s a felesleg 34 millióval emelkedik. Ez időszak azonban általános európai rossz termésekkel esik össze; a londoni buzaár is csak az évtized második felében mutat jelentékenyebb csökkenést, a continensen pedig 1873—74-ben jóformán inséges magaslatra emelkedik az s egészen a 80-as évek kezdetéig jövedelmező színvonalon marad. E conjunctura óriás ösztönzésül szolgál a buzatermelés kiterjesztésére; mind újabb és újabb területek búzája jelen meg Európa piacain, s a felesleg 1882—86 átlagában 41, 1887-ben 49 millióra emelkedik. Ez időszakban azonban az import emelkedése jó európai termések magasabb eredményeivel találkozódik, s bekövetkezik az első nagymérvű árreductió, mely nemcsak az európai gazdát

fenyegeti végromlással, de az új területek jövedelmét is a minimumra szállítja le. Ezen körülmény hatása alatt a tengerentuli termelés stagnatiót, a kivitel Nyugat-Európába határozott visszaesést mutat, s a többlet, mely 1887-ben már 49 millió volt, a következő években 37, 42, 42, végre 1891-ben 22 millióra esik. Ez év azonban ismét forduló pontot jelent. Gyengébb termés és csökkenő bevitel együttes hatása alatt 1891 derekán jelentékeny áremelkedés áll be, s gazdaközönségünk mintegy féléven át a régi jó időkre emlékeztető gabonaáraknak örülhetett. Fájdalom, ez öröm nem tartott sokáig; a magas ár újabb ösztönzésül szolgált a tengerentuli termelésnek, a buza-import Európába eddig soha nem észlelt arányokat ölt, messze maga mögött hagyja az 1887-dik év behozatalát is, s a buzaár az 1891-et megelőző legrosszabb időszak színvonala alá süllyed. Ugy a buzaimport emelkedése, mint a buzaár hanyatlása az 1894/5-iki campagneban culminál. Egy hectoliter buza ára Londonban, mely 1840-től 1880-ig 11 frt körül ingadozik, 1881—85-ig átlag 8 frt 42 kr.

1886—90-ig	»	6	»	56	»
1891. januárban	6	»	85	»
1891. júliusban	8	»	26	»
1892. januárban	7	»	73	»
1892. júliusban	6	»	26	»
1893. jan. és jul.	5	»	46	»
1894. jan. és jul.	5	»	28	»
1894. okt. 20-án	3	»	67	»
1895. januárban	4	»	36	»
1895. áprilisban	4	»	15	»

Az árcsökkenés okt. 20-án érte el az eddig ismert legalacsonyabb mértéket; míg 1895-ben a tengerentuli kivitel csökkenése folytán némi reactio áll be s 1 hectol. buza ára decemberben 5 frt 38 kr-ra emelkedik.

Észak-Amerika termelési statisztikája is élénk világot vet a tengerentuli verseny ez összefüggésére az ármozgalommal:

A buzával bevetett terület az Egyesült-Államokban 1877-től 1880-ig, tehát 4 év alatt 26 millió acre-ről 38 millióra emelkedik s 1884-ig ezen színvonalon marad. 1885—1880-ig valamivel 37 millió hold alá süllyed, 1891-ben azonban 40 millióra emelkedik, hogy 1892-ben $38\frac{1}{2}$, 1893-ban $34\frac{1}{2}$, 1894-ben 34 millióra szálljon alá.

Eddigi vizsgálódásunkból világosan kitűnik tehát, hogy a tengerentuli államok versenye a buzaszükséglet természetes emelkedését messze felülmúló arányban jelentkezik, vagyis hogy ezen egyedül észszerű értelemben van tultermelés, valamint láttuk azt is, hogy ezen tultermelés intensitása a buzaárak hullámzásában megfelelő kifejezésre talál.

És e concurrentia hatása az árképződésre nemcsak magában a szállított tömegben, de abban is nyilvánul, hogy a tengerentuli buza szállítási költségei az utolsó évtizedekben lényegesen leszállottak. A szállítási költségek óriás mérvű csökkenése valódi csapás ma az európai gazdára. A legtávolabb fekvő buzaterületek szállítási költsége Angliáig 3—4 frttal csökkent métermázsánként az utolsó 20 év alatt. A beállott árcsökkenés felét maga ezen tény indokolja és megmagyarázza.

Nem áll tehát a bimetallisták azon állítása, hogy tultermelés nincs s az érdekképiót az nem okozhatta.

Okoskodásuk ezen negatív részét a tények logikája czáfolja meg. Kérdés azonban: nincs-e annak pozitív részében legalább némileg igazuk, nem járult-e az arany valuta behozatala részben hozzá az általános árdepressióhoz?

E kérdésre csak a nemesérczek termelési viszonyainak áttekintése után válaszolhatunk.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Aranyvaluta és árucsökkenés.

I.

Az arany és ezüst termelési viszonyait Amerika fölfedezésétől napjainkig a következő táblázat mutatja:

Időszak	Összes termelés		Évi termelés		Az évi termelés pénzértéke		
	ezüst	arany	ezüst	arany	ezüst	arany	össze- sen
	1000 kilogrammban				millió franc-ban ¹		
1493—1600	22.834	754	213	7.5	47.5	24.3	71.8
1601—1700	37.234	912	372	9.1	82.7	31.4	114.1
1701—1800	57.034	1.900	570	19	126.7	65.4	192.1
1801—1840	24.919	637	623	15.9	138.4	54.9	193.3
1841—1850	7.804	547	780	54.7	173.4	188.6	362
1851—1860	8.955	2.018	895	201.8	199	695	894
1861—1870	12.201	1.885	1.220	188.5	271	649	920
1871—1880	22.098	1.717	2.209	171.7	491	591	1.082
1881—1883	8.257	459	2.752	153	612	515	1.127
1884—1887	11.278	634	2.819	158.5	627	546	1.173
1888—1890	11.420	522	3.807	174	846	600	1.446
1891	4.492	181	4.492	181	999	624.4	1.623.4
1892	4.729	197	4.729	197	1.051	678	1.729
1893	5.138	226	5.138	226	1.140	780	1.920
1894	5.183	258	5.183	258	1.150	888	2.038
1895	5.—	285	5.—	285	1.100	980	2.080

¹ A nemesérczek pénzértékét franc-ban fejezem ki, miután ez bimetalismus pénz lévén, ércztartalmát úgy ezüstben, mint arany-

Az ismert világ Amerika felfedezésekor a maihoz képest egészen jelentéktelen arany- és ezüst-készlettel rendelkezett. Egy milliárd francra szokás azt becsülni, hogy minő alapon, valóban bajos volna megmondanunk. Bármennyi volt is az, annyi kétségtelen, hogy az amerikai nemesércz — és pedig kezdetben főleg ezüst bányászat, mely a XVI. században átlag évenként mintegy 70 millió franc-kal gyarapította Európa pénzkészletét, a pénz értékében valódi forradalmat idézett elő s a termények árát azok ötszörösére emelte. A nemes érczek bányászata a következő két században is emelkedést mutat, az évi átlag 114 millió a XVII., 192 a XVIII. században, s az árak emelkedése — habár lényegesen kisebb mérvben — ez időszak alatt is észlelhető.

A múlt század végével veszik azon korszakot alkotó felfedezések kezdetöket, melyek alapjokban rázkódtatják meg s változtatják át az ipar és közlekedés összes viszonyait. A kézi erő helyét gépek foglalják el, a tömegáruk előállítása a gyáripar kezébe megy át, a technika vívmányai hatványozzák a termelési képességet s leszállítják a termelési költséget, míg a gőz alkalmazása a közlekedés terén a távolságokat szünteti meg, s eddig teljesen elzárt földrészek terményei előtt nyitja meg a világpiacot. Mindez valódi forradalmat idéz elő a közgazdasági viszonyok egész vonalán, forradalmat, mely számos existenciát dönt nyomorba, s egy nehéz átmeneti korszak alatt borzasztó megpróbáltatásokat mér egész osztályokra, de a termelést, forgalmat és fogyasztást addig nem sejtett arányokban fejleszti ki, s egy jobb jövő alapját veti meg ban törvény állapítja meg. Persze az ezüstnek ezen értéke a 15.5 értékaránynak felel meg.

A XIX. század első felében már rohamosan nő a pénz-szükséglet, míg a nemesércztermelés 1801-től 1840-ig évi 193 millió franc értékkel a mult század színvonalán marad. E körülmény pénzhiányt s némi árdepressiót okoz, mely főleg a harminczas években, s a negyvenes évek első felében érzékeny csapásként jelentkezik, de az urali aranybányászat fellendülése, melynek következtében az évi nemesércztermelés 1841—50-ig 362 millió francra emelkedik, segít a bajon. Gyökeres változást azonban a californiai aranybányák felfedezése idéz elő; az aranytermelés alig pár év alatt megnégyszereződik s 1851—60-ig átlag évenként 695 millió francra rug, szemben 188 millióval 1841—50-ig s 54 millióval 1801—1840-ig. Az aranyés ezüsttermelés együtt 1851—60-ig 804. 1861—70-ig 920 millió franc évi átlagra emelkedik.

A termelés ez óriási emelkedése nemcsak lépést tart a pénzszükséglet növekedésével, de tul is szárnyalja azt, pénzbőség, inflatio mutatkozik, melynek áremelő hatását 25—30°/_o-ra becsülik.

A nemesérczbányászat ez óriás fellendülése azonban nemcsak a nemesérczek vásárlási képességét szállítja le, de a két ércz egymás közötti értékviszonyára is mélyreható befolyást gyakorol. Ez értékviszonyt a bimetallismust először meghonosító francia törvényhozás 1803-ban, az akkori tényleges állapotnak megfelelően 1: 15¹/₂-ben állapította meg. Ez időtől fogva a francia törvény hatása folytán a két ércz értékviszonya ezen szám körül ingadozott. Ha az arany vált keresettebbé, ezüst özönlött be Franciaország pénzverdéibe, s az érte kapott arany külföldre vándorolt, az ezüst megrágulása pedig az ellenkező eljárást idézte elő. Franciaország óriás nemesércz-

készlete reservoirt képezett a kevésbé keresett nemesércz számára s a másikkal fedezte a világpiacz igényeit, úgy hogy egyik értéke sem állhatott tartósan magasabban a törvényes arány felett többel, mint amibe a kiveretés, beolvasztás és szállítás került. Így vándorol ki a keresettebb arany a század első felében Francziaországból, midőn pedig a californiai és ausztráliai aranytelepek kiaknázása folytán az aranytermelés vesz óriás lendületet, Francziaország felgyült ezüst készletének nagy részét aranyért cseréli be. Időközben azonban a két ércz termelési viszonyaiban újabb átalakulás észlelhető. Az aranytermelés stagnatiót, majd határozott csökkenést mutat s az évi termelés értéke 695 millió francról 649-re (1861—70.), majd 591-re (1871—80.), végül 515-re (1881—3.) száll le. Az ezüst bányászat ellenben az északamerikai ezüst telepek felfedezése és kiaknázása folytán óriás arányokra emelkedik s már a nyolczvanas évek elején a 600 millió franc évi értéket meghaladja.

A viszonyok ez átalakulása a fontosabb államok valuta-politikájában beállott mélyreható fordulattal esik össze. — A Californiában termelt arany mennyiségek megadják az aranyvaluta elfogadásának lehetőségét oly államokban is, melyek pénzrendszere eddig az ezüstről alapult, s a gazdasági viszonyok fejlődése, a forgalom élénkülése általános vágyat ébresztenek az aranypénz után. E fém, mely ugyanazon tömegben több mint tizenötszörte nagyobb értéket képvisel az ezüstről, kényelmesebb, célszerűbb és kevesebb költséget okozó fizetési eszköz a közép és nagy forgalomban egyaránt. Emellett a nemzetközi forgalom megnövekedésével mind érezhetőbbé válnak a hátrányok, melyekkel két gazdasági terü-

let egymás közötti kötelezettségeinek lebonyolítása jár, ha az nem történhetik mindkét területen pénz szerepét játszó ugyanazon nemesérczben. Az agio, a valutaspeculatio zavaró és költséges tényezőjét csak úgy eliminálhatjuk legalább a culturállamok nemzetközi forgalmából, ha azok pénzrendszerének alapját ugyanazon nemesércz képezi.

Ezen okok hatása alatt már a hatvanas évek derekán általános mozgalom indul meg az aranyvaluta meghonosítására, egyes államok törvényei és intézkedései s nemzetközi értekezletek és megállapodások e nagy akciózt készítik elő. Egyelőre azonban mindez papíron marad s a helyzet gyakorlati hátrányai egészen a hetvenes évek elejéig nem teszik azt tűrhetetlenné.

Angliának a keleteli forgalomban nagy mennyiség ezüstre van szüksége. Mindaddig, míg az ezüsttermelés ez összeget jelentékenyen meg nem haladta s úgy ezen többlet, mint a közép-európai forgalomból nyert ezüst Franciaországban aranyra volt becserélhető, a két nemes ércz értékviszonya nagyobb változást nem szenvedett s a nemzetközi fizetések nagyobb veszteségek nélkül voltak teljesíthetők. A 70-es évek elején azonban gyökeresen megváltozik a helyzet. A növekvő ezüsttermelés évről évre nagyobb feleslegeket dob a világpiacra, melyek elhelyezése a francia aranykészletet érzékenyen támadja meg, midőn pedig Németország az aranyvaluta behozatalát határozza el (1871. decz.) s az ezüst demonetisálását tényleg foganatba veszi (1873. júl.), a latin pénzuniót óriás ezüstmennyiségek árasztják el. Franciaország ezüstkészlete 1870—75-ig körülbelül egy milliárd franc-kal szaporodik s hogy aranyát az utolsó cseppig

el ne veszítse, már 1876-ban az ezüstpénzverést beszüntetni kénytelen. Ez időtől fogva a kettős valuta tényleg megszűntnek tekinthető, a latin pénzünió is a santa aranyvalutára megy át, az $1:15\frac{1}{2}$ -es értékarány üres fictióvá válik. Az ezüst elől egész Európa elzárja pénzverdeit, sőt Németország és Skandinávia közel 1000 millió franc demonetisált ezüstöt dob piacra.

Az ezüsttermelés ellenben feltartóztatlanul emelkedik tovább s a 90-es évek átlagában a 70-es évek termelésének kétszeresét, az 50-es évekének ötszörösét haladja meg.

Ezen viszonyok természetesen az ezüst nagymérvű árcsökkenését vonják maguk után. Ez árcsökkenés 1874 végéig egészen jelentéktelen; haladását 1875-től fogva, összehasonlítva az ezüst-termelés fokozásával, alábbi táblázat tünteti fel:

Időszak	Ezüst termelés 1000 kilogramm	Londoni ezüst ár ¹	Ezüst ár csökkenése a 60 $\frac{7}{8}$ -os paritással szemben
1875	1.969	56 $\frac{7}{8}$	6.5 $\frac{0}{10}$
1876—78 átlag	2.450	52 $\frac{11}{16}$	13.5 $\frac{0}{10}$
1879—82 »	2.681	51 $\frac{11}{16}$	15 $\frac{0}{10}$
1883—84 »	2.819	50 $\frac{10}{16}$	17 $\frac{0}{10}$
1885		48 $\frac{5}{8}$	20 $\frac{0}{10}$
1886		45 $\frac{3}{8}$	25.5 $\frac{0}{10}$
1887		44 $\frac{5}{8}$	27 $\frac{0}{10}$
1888	3.807	42 $\frac{7}{8}$	29.5 $\frac{0}{10}$
1889		42 $\frac{6}{8}$	30 $\frac{0}{10}$

¹ 1 unczia ezüst ára pennyben kifejezve. A 15.5 értékviszonynak 60 $\frac{7}{8}$ felel meg.

I d ő s z a k	Ezüst termelés 1000 kilogramm	Londoni ezüst ár ¹	Ezüst ár csökkenése a 60 ⁷ / ₈ -os paritással szemben
1890		47 ¹¹ / ₁₆	21.6 ⁰ / ₀
1891 „	4.492	45 ¹ / ₁₆	26 ⁰ / ₀
1892	4.729	39 ¹³ / ₁₆	35 ⁰ / ₀
1893	5.138	35 ⁵ / ₈	41 ⁰ / ₀
1894	5.183	28 ¹⁵ / ₁₆	52.5 ⁰ / ₀
1895	5. ?	29 ⁷ / ₈	51 ⁰ / ₀

Ezen táblázat igen tanulságosan világítja meg azon kérdést, mennyiben lehet az ezüst értékének csökkenését az aranyvaluta behozatalának tulajdonítanunk s mennyiben következtethetünk abból az arany megdrágulására. Az ezüst demonetisálására vonatkozó intézkedések, beleértve az ezüst eladásokat is, 1879-ig befejezést nyertek, a kettős valutájú államok pénzverdái már 1876-ban teljesen beszüntették az ezüstveretést, az évente termelt ezüst egyedüli piacát a kelet képezi, sőt ezen piac ellátásában is a demonetisált ezüst versenyének volt az kitéve, melynek legnagyobb része 1876—78-ig került eladásra. Ha még figyelembe vesszük az ezüst-termelés állandó fejlődését is, mely ezen három év átlagában a hatvanas évek évi átlagának (1.200,000 kg.) kétszeresére emelkedett, természetesnek kell találnunk, hogy az ezüst értékében lényeges csökkenésnek kellett beállania, s a mutatkozó 13.5⁰/₀-os árkülönbséget bizonyára teljes összegben az ezüst olcsóbbodásának s nem az arany megdrágulásának kell tulajdonítanunk.

1879-től fogva a demonetisálások Európában megszűnnek, Amerikában pedig érvényesülni kezd az ezüst

érdekében megindított mozgalom, s a Bland-bill alapján évenként 130—140 millió franc névértékű ezüst dollárt veret az Egyesült-Államok kormánya. Ez összeg azonban legfeljebb a hetvenes és nyolczvanas évek évi termelése közti különbséget emészti fel, s a megelőző évtized egész termelésének megfelelő mennyiség mint kizárólagos piacra, a keletre marad utalva. Ugyanekkor a legfontosabb ezüstpiacz, Kelet-India fizetési mérlege lényeges változáson megy át s különösen az Angliában teljesítendő kamatfizetések és egyéb kötelezettségek folytonos emelkedése folytán az ezüstbevétel Kelet-Indiába jelentékeny csökkenést mutat.¹ Az ezüstkinálat és kereslet közötti aránytalanság csak fokozódik, az ezüst ára tovább hanyatlik tehát, s a 80-as évek végén 30% rosszabbodást mutat.

Ekkor azonban meglepő fordulat áll be. Az ezüsttermelés újból rohamos fejlődésnek indul, újabb mesés gazdaságu bányák kiaknázása azok szerencsés tulajdonosait eddig példátlan vagyonhoz juttatja. Ez pedig nagy hatalom az Egyesült-Államok közéletében. Ezek vezetése alatt, ezek érdekében de az általuk mozgósított és szervezett farmerek segélyével újult erővel lép fel az ezüst melletti mozgalom s minden európai fogalmat és méretet meghaladó agitáció és megvesztegetés segélyével a Sherman-billt viszi keresztül, melynek értelmében 1890. júliustól fogva havonként mintegy 30 millió franc értékű ezüst dollár kiverésére lett a kormány felhatalmazva.

E törvényhozási akciót ezüstben és ezüstbánya-értékekben való vad tőzsdespekuláció kíséri. Az ezüst ára rövid időre megközelíteni látszik a régi pari értéket

¹ 1864—73-ig évi átlag 195, 1874—83-ig 145 millió franc.

s attól az 1890. év átlagában is csak 21.6^o/o eltérést mutat, de az ezüsttermelés — ösztönözve az ezüst árának emelkedése által is — évről évre oly óriás arányokban emelkedik, melyek mellett eltörpül a Shermann-bill ellenkező hatása. Már az 1893-iki ezüsttermelés értéke 300 millió franc-kal múlja felül az 1888—90. évek átlagát, több mint 500 millióval az 1884—7. évekéét. Ezzel szemben teljesen hatástalan marad azon tény, hogy Amerika mintegy 200 millióval több ezüstöt vásárol évenként, mint tette volt a Bland-bill alapján. Még 1890 végén beáll az ezüstpiacra a reakció, s az ezüst ára a következő 3 év alatt 26, 35, 41°/o csökkenést mutat.

E közben Amerikát az ezüst érdekében kifejtett akció közgazdasági válságba sodorja. 1879 óta több mint 3000 millió franc névértékű ezüstöt vásárol az Egyesült-Államok kormánya, mely összegből 1150 millió a Shermann-bill elfogadását követő 3 évre esik. Az ezüst alapján kibocsátott papírpénz előzőnli a forgalmat, kiszorítja az aranyat, s az aranykészletek rohamos csökkenése Amerika egész közgazdaságát megrázkódtató panique-ot okoz. Nem marad más hátra, mint az ezüstvásárlások teljes beszüntetése.

1893 novemberben foganatosítják e rendszabályt, s az ezüst árának ez adja meg a kegyelemdőfést. Rohamosan esik az le a régi pari érték felére, sőt azon alúl, s az utóbbi években 44—52°/o között ingadozik.¹

Az ezüst demonetisálása óta lefolyt 20 esztendő alatt az arany és ezüst értéke közötti különbség megkétszereződött tehát. A kérdés csak az: egészen az ezüst

¹ A legalacsonyabb ár 27 penny 1895-ben fordult elő.

elértéktelenedésének kell-e ezt tulajdonítanunk, vagy vonhatunk-e abból az arany megdrágulására következtetést. Azt hiszem, az eddig elmondottak megadják e kérdésre a feleletet.

A német valutareformot megelőző 2 évtizedben, akkor tehát, midőn az ezüst az európai pénzrendszerek nagy részének is alapját képezte, az évi ezüsttermelés 1 millió kilogramm körül ingadozott, ma az 5 millió kgot meghaladja az. A termelés megötszöröződött ugyanakkor, midőn az újonnan termelt ezüstnek, mint pénznek használata kizárólag a keletre szorult. Ebben, s nem a valutareformban van az ezüst árcsökkenésének igazi oka, a demonetisatio csak siettette annak kitörését. Ha Németország s a példáját követő kisebb államok megmaradtak volna az ezüst valuta mellett, s ha a bimetallista államok nem szüntetik vala be a szabad ezüst veretést, néhány évvel tovább lett volna a 15.5-ös értékviszony fenntartható. A latin pénzunió aranykészlete még néhány évig elegendő lett volna az ezüst feleslegek becserélésére, de akkor aztán az utolsó Louis-d'orig ezüstre váltattott volna be. A kettős valuta az arany teljes kiszivárgása folytán tényleg ezüst valutává alakult volna át, s feltartóztathatlanul következett volna be az ezüst túltermelése által okozott depressio,

Az, hogy közel 1000 millió franc névleges értékű demonetisált ezüst hozatott piacra, a termelés mai arányai mellett csak episodicus jelentőséggel birhat. Hiszen egy év termelésének névleges értéke majdnem ezen összeggel haladja meg a 60-as évek átlagát. Valóban azon kell csodálkoznunk, hogy az ezüst egészen az utolsó időkig nem veszített többet eredeti értéke 30⁰/_o-ánál és

semmi indokunk nem lehet reá, hogy úgy ezen értékvesztés, mint a Shermann-bill eltörlését követő rohamos árcsökkenés okát másban keressük, mint az ezüstkereslet és kínálat közötti viszony természetes megváltozásában.

II.

De ha nem nyújt támpontot az ezüst árcsökkenése arra, hogy abból az arany megdrágulására következtessünk, lássuk: feljogosít-e e feltevésre a sokat emlegetett általános árdepressió.

Az általános áralakulás megítélésének legmegbízhatóbb forrását az angol Economist index számai képezik ma is. Tudjuk, hogy e világlap 22 legfontosabb világforgalmi árucsoport árát tette állandó vizsgálódásai tárgyává s az 1845—50 közötti időszak átlagárait 100-nak véve százalékos arányban fejezte ki a következő évek árhullámzásait. A 22 árucikk arányszámainak összege, összehasonlítva a kiinduláspontul vett árúk összegét kifejező 2200-zal, adja az általános árhullámzásnak a valóságot leginkább megközelítő képét.

E táblázat eredménye¹ a következő:

¹ Átlagokba csak oly éveket foglaltam össze, melyek átlagárai között jelentékeny eltérés nem fordult elő.

É v s z á m	22 árucikk arány- számainak összege	Az átlag- os ár a 2200-hoz viszo- nyítva	Az átlag- os ár az 1868—71. évek árai- hoz viszo- nyítva
1845—50	2.200	100	—
1851	2.293	104	—
1857	2.996	135	—
1858	2.612	119	—
1865—1866. átlag	3.570	162	—
1868—1871. »	2.606	117	100
1872—1874. »	2.891	131	112
1875—1877	2.737	125	107
1878	2.529	115	98
1879	2.202	100	85
1880	2.538	115	98
1881—1883	2.384	108	92
1884	2.221	101	86
1885—1887	2.060	94	80
1888—1891	2.219	101	86
1892—1894	2.112	96	82
1895	1.923	83	71
1896	1.999	91	77

E táblázat tanúsága szerint az áremelkedés már az ötvenes évek elején kezdetét veszi, 1857-ben 35⁰/₀-ra szökik fel, de aztán 19⁰/₀-ra esik vissza. Az északamerikai polgárháború alatt újból jelentékeny áremelkedés konstátálható; ezt azonban tisztán azon körülménynek kell tulajdonítanunk, hogy a felvett 22 árucsoport közül 5¹ az amerikai termelés és forgalom megzavarása folytán abnormis magasságot ér el. Ez öt áru egységszáma 1380,

¹ Gyapot, Pernambucco-gyapot, gyapju, gyapotfonál, gyapotszövet.

szemben 486-tal 1858-ban, vagyis az egységsszámoktól 894 kivételes körülményekben találja magyarázatát. Ennek figyelembe vételével az egységsszámok összege 2674-re, az átlagos áremelkedés 21%-ra csökken. A béke helyreálltával még némi csökkenése áll be az áraknak s az 1868—71. évek átlaga, 117 tekinthető annak a normális árszínvonalnak, melyet a kaliforniai és ausztráliai aranybányászat által előidézett pénzbőség eredményezett.

A 70-es évek újabb áremelkedését két körülmény találkozása idézi főleg elő. Rossz termékek abnormis magasságra szöktetik fel a nyerstermények árát, s az úgynevezett gründolási korszak ipari és vasuti alapításai a bányatermékek árait hajtják fel. Egészen 1877-ig lényegesen magasabbak az árak a 60-as évek normális árainál, s ezek színvonalához az 1878. és 1880. évek árai állanak legközelebb. Ettől fogva ölt krónikus jelleget az árhanatlás; 1885—87. években 94-gyel kulminálni látszik s az ezután következő négy év átlagára valamivel 100 felett áll, de csak azért, hogy annál mélyebbre süllyedjen ismét, s 1895-ben 83-ra esik, a f. évben pedig 91-en áll.

Ez egész árfejlődésben két nagy korszakot kell megkülönböztetnünk. Az egyik a magas árak korszaka, mely az 50-es évek elején veszi kezdetét s 1880-nal ér véget. Az áremelkedésre kétségtelenül a nemesércz-termelés óriás felindulása adta meg az első lökést, s az árak állandóan magas színvonalát legalább nagy részben a pénz vásárlási erejének csökkenése magyarázza meg. Három rendkívüli körülmény, a krími, észak-amerikai háború s a 70-es évek drágasága okoz az átlagost lényegesen meghaladó áremelkedést. Ha ezen, rendkívüli viszonyok által előidézett árakat elimináljuk, azt találjuk, hogy az amerikai háborút meg-

előző és követő évek, valamint a hetvenes évek végén mutatkozó árak között lényeges különbség nem fordul elő. Körülbelül az 1868—71. évek középarát tekinthetjük azon normális átlagárnak, melyben az aranytermelés föllendülésének hatása kifejezésre jut, s ezt vehetjük azon további vizsgálódásaink alapjául, melyek az ezüst demonetisálása és az ármozgalom közötti összefüggést hivatvák felderíteni.

Táblázatunk utolsó rovata az 1880. óta hanyatló árakat ezen árakkal hasonlítja össze s már a nyolczvanas évek közepére 20, 1896-ra 23°/_o árhanyatlást mutat ki, egyúttal azonban azon nehéz kérdés megoldása elé állít bennünket, vajjon az aranypénz megdrágulásának tulajdonítható-e az árak ez általános hanyatlása, vagy — legalább részben — egyéb tényezők hatásának is.

Sokszor hallhatjuk az állítást, hogy a pénzfunktiót teljesítő anyag ára semmi más alakban, mint az összes többi árú árában kifejezhető nem lévén, az árak általános hanyatlása minden körülmények között egyértelmű a pénz megdrágulásával. Anélkül, hogy ez állítás elvont, elméleti értékét vennők bonczkés alá, megfosztja azt gyakorlati értékétől azon körülmény, hogy egy valóban általános árstatisztika a lehetetlenségek közé tartozik. Megbízható adatok csakis a nagy kereskedelmi forgalom tárgyát képező tömegárúkra nézve állanak rendelkezésünkre; mindaz, ami a tőzsdéken nem jegyezhető, mindaz, ami nyilvánosan feljegyzett átlagárakkal nem bír, pontos árstatisztika tárgyát nem képezheti. Áll ez a detail forgalom legnagyobb részéről, áll magáról a munkabérről, s kivált a kvalifikált munka díjjazásáról, áll a műipar és a szellemi foglalkozások mindazon termékeiről, melyek áraiban a bennök kifejezésre találó ügyesség, leleményes-

ség, izlés, művészet vagy értelmi képesség nyer jutalmazást.

Ennélfogva az árstatisztika az árúknak csak bizonyos szűkebb körét ölelheti fel, s csak a tömegárúk forgalmára vonatkozólag szolgáltat pontos adatokat. Ezen adatok tehát az általános árfejlődés képét nem nyújthatják s mielőtt a pénz értékének változására vonnánk belőlök következtetést, tudnunk kell, nem gyakorolt-e arra befolyást az árképződés egyéb tényezőinek módosulása is. Az árnak minden oly változását, mely az előállítási (termelési és szállítási) költségek megfelelő változásával függ össze, ezen körülménynek s nem a pénz vásárlási erejében beállott változásnak kell tulajdonítanunk, s ez utóbbit csak oly árúk árainak módosulása igazolja be, melyeknél az árképződés egyéb tényezői változatlanok maradtak.

Ez az, ami a kérdés megoldását épen napjainkban oly szerfölött nehézé teszi. Hol van az az áru, melynek előállítása és szállítási viszonyai a fejlődő technikának, az új felfedezéseknek, a közlekedési intézmények fejlődésének mai korszakában lényegesen ne módosultak volna, hol van az az ember, ki meg tudná mondani, hogy társadalmi és gazdasági viszonyaink mai rohamos átalakulása között a termelési és szállítási viszonyok változása egyes árucikkek árképződésére mennyiben gyakorol befolyást?

A változó viszonyok chaosából csak egy nagy tény, egy nagy törvény hatása világlik szemeinkbe: Az ember, a munka értéke nő és nő hatalma az anyag felett. Nő tehát a munkabér a közönségesebb munka legtöbb neménél is, de nő kivált ott, hol fokozottabb igényeket támasztunk a munkás egyéni képességei iránt. A munka egész

vonalán, úgy az ipari, mint a tisztán szellemi munkák dijazásánál, óriás különbségek állanak be, annak kvalitása, a munkás kiválósága szerint. Az emberi ész befogja a természet erőit az ipar szolgálatába, a közönséges munkák terén az emberi izmokat mindinkább a természeti erők által hajtott gépek váltják fel, s az ember feladata az uralma alá hajtott erők szabályozására, felügyeletére, vezetésére szorítkozik. Óriásilag fokozza e tény a munka productivitását; ugyanazon iparczikk előállításához mind kevesebb emberi munka szükséges, s ezért — daczára annak, hogy a munka értéke nő, a munkás napi keresménye emelkedik — ugyanazon mennyiségű áru előállításához szükséges munka beszerzése kevesebbe kerül, a termelési költségek »munka« rovata folyton kevesbedik.

Mindenütt, hol az emberi erőt gépmunkával lehet pótolni s általában mindenütt, hol a természeti erők okszerűbb, teljesebb kihasználása által fokozhatjuk a munka productivitását, tehát általában a tömegáruk termelése terén, a termelési költségek s ennek folytán az árak leszálló tendenciával bírnak, ellenben mindenütt, hol a termelt áru egyéni jelleggel bír, hol az emberi ügyesség, izlés, művészet is érvényesül, hol tehát a munkának magasabb nemei jutnak kifejezésre, így pl. a műipar és a szellemi foglalkozások egész mezején, emelkedő árfejlődést észlelhetünk.

Igaz, hogy a tömegáruk termelési költségeinek ezen csökkenése első sorban az iparnál nyilvánul; gépek használatára a mezőgazdaság terén sokkal szűkebb körben nyílik alkalom. De azért a technika s a szakismeretek haladása itt is azon helyzetbe juttat bennünket, hogy okszerűbb eljárás, a természeti erők teljesebb kihasználása

lása folytán productivabbá tegyük a munkát, olcsóbbá a termelést. Az a nagy átalakulás, melyen épen a magyar mezőgazdaság átment az utolsó 20 év alatt, amely lényegesen felemelte a termés-átlagokat s okszerűbb, productivabb eljárásokat honosított meg ez állattenyésztés, nevelés és hizlalás terén, kétségtelenül lényegesen leszállította 1 métermázsa gabona vagy 1 kg. hus termelési költségeit; hiszen csakis ezen ténynek köszönhetjük azt, hogy már a nyolczvanas évek árhanysátlása tönkre nem tett bennünket. Ha bárki kételkedik az állításomban, arra kérem, szorozza be azon terménymennyiségeket, melyeket most elad, a hetvenesévek áraival; látni fogja, milyen mesés jövedelmet huzna gazdaságából a régi árak mellett, míg akkor ugyanazon magas árak csak mérsékelt jövedelmet adtak termelési költségeink felett.

Azon áruk, melyekre az Economist átlagait alapítja, kivétel nélkül tömegáruk, s túlnyomó részben nyerstermények. A 22 árucsoport közül 7, ugymint a buza, cukor, kender (len), hus, faggyu, bőr, gyapju az európai és tengerentúli mezőgazdaság jelentékeny productumát képező nyerstermény, 4, ugymint a gyapot, pernambuccogyapot, gyapot fonál és gyapot szövet a textil-ipar nyersanyagát, félgyártmányát és gyártmányát képezi s áralakulása főleg az amerikai termelési és szállítási viszonyokkal függ össze. Kizárólag colonialis, s aránylag korlátolt területen előállitható 4 fogyasztási cikk: a kávé, tea, dohány és indigó, további négy cikk (vas, réz, ólom, horgany) a bánya- és kohó-üzemek productuma, végül egyik csoportba sem sorozható az épületfa, nyers selyem és olaj.

Ha már most ezen cikkek árait egyenként vesszük vizsgálat alá, s 1896. jan. 1-i áraikat 1870. jan. 1-i árak-

kal hasonlítjuk össze, úgy azt találjuk, hogy az árhan-
nyatlás zöme a következő czikkekre esik: czukor (53),
tea (47), buza (33), gyapot (103), selyem (88), kender
és len (47), olajok (52), pernambucco gyapot (87), gyapot
fonál (78) és szövet (59). E 10 árucikk árkülönbsége
összesen 647 egység számot tesz ki, s az egység számok
főösszegében mutatkozó különbséggel (690) majdnem
egyenlő. Ezen összegből a textiliparral összefüggő áruk
árhanyatlására magára 415 egység szám esik, minek kizá-
rólagos okát a gyapot árában beállott nagy változás képezi.
Ezen árváltozást pedig teljesen megfejtí az, hogy az
Egyesült-Államoknak gyapottermeléssel foglalkozó déli
államai a polgárháboru befejeztével tértek át a rabszolga
munkáról a szabad munkára. A gyapottermelés évekig
tartó nehéz crisen ment át, s ennek következtében a
gyapot ára az 1850—61-ig terjedő időszak árait messze
meghaladó magaslatot ért el. A kiinduláspontokat képező
1870. évi gyapotár (173) abnormisan magas volt tehát,
s annak normalis termelési viszonyok beálltával meg
kellett szünnie. A buzánál és czukornál mutatkozó árha-
nyatlás nemcsak a beigazolható tultermeléssel, de mindkét
termény termelési és szállítási viszonyaiban beállott teljes
átalakulással függ össze. A buzánál főleg a szállítási esz-
közök játszik a nagy szerepet. A tengeri hajózás viszo-
nyai s mindenekfelett a vasuthálózatok kiépítése folytán
ma már a viláfgorgalom tárgyát képező buza legnagyobb
része oly területekről kerül ki, hol a termelés költségei
a minimumra reducálhatók, a szállítási költségben elért
megtakarítás pedig egymagában 20—25 egység számot
képvisei. A londoni buza árában mutatkozó esökkenésnek
jó $\frac{2}{3}$ -át tehát maga a szállítási költségek leszállása

magyarázza meg. Ami pedig a cukrot illeti, tudjuk mindnyájan, hogy a répacukor-termelés nemcsak mennyiségében vett 1870 óta óriási lendületet, de a gyártási üzem terén is főleg a répa cukortartalmának fokozásában elért haladás annak termelési költségeire is lényeges befolyást gyakorolt. Ma még nagy haszonnal járna a cukorgyártás oly árak mellett, melyek 20 évvel ezelőtt tönkretették volna a cukoripart, s a mostani nyomott árak még mindig biztosítják a jól situált gyárak megélhetését. Hozzájárul még a londoni cukorár lenyomásához a kiviteli premiumok őrült rendszere, melynek összes előnyeit a cukrot nem gyártó országok fogyasztó közönsége élvezi.

Áttérve az eddig fel nem sorolt 12 cikk áráira, a montan-ipar terményeiben mutatkozó árhanyatlást, mely átlagban 37 $\frac{1}{2}$ -ot képvisel ugyan, de a legfontosabb cikk-nél, a vasnál csak 15 $\frac{1}{2}$ -ra rug, a bányászati és kohó-üzem javításai, s a termelési költségekben ezek folytán beállott megtakarítások teljesen megmagyarázzák.

Az állati termények közül a friss hus 13, bőr 11 egységszám emelkedést, a fagygyu 11 csökkenést mutat, a gyapju ára mindkét időpontban teljesen ugyanaz. Ugyancsak változatlan az épületfa is. Végül az indigó 28 egységszámmal leszáll, a kávé és dohány 38, illetőleg 66-tal emelkedik.

Ezen adatok lelkiismeretes átvizsgálása után lehet-e azt mondanunk, hogy ezekből az arany megdrágulására vonhatunk következtetést, vagy nem arról kell-e inkább meggyőződnünk, hogy jelentékenyebb árcsökkenés csak oly cikkek-nél mutatkozik, melyek termelési és szállítási viszonyai lényeges átalakuláson mentek keresztül? Vajjon

szabad-e egy távolabb fekvő okra vonni e jelenségekből következtetést, midőn azokat az árképződésre közvetlen és döntő befolyást gyakorló tényezők változása magyarázhatja meg?

III.

Megerősít e feltevésben, ha az arany termelési és forgalmi viszonyaira vonatkozó adatokkal vetjük össze ez ártáblázatokat. Ha az arany értékében beállott változás okozta volna az árdepressiót, úgy ennek az aranytermelés változásaival s azon valutapolitikai actiókkal kellett volna lépést tartania, melyek a világ pénzszükségletének ellátására befolyást gyakoroltak, s fokozták vagy csökkentették az aranypénz szükségletét.

Ami az aranytermelést illeti, láttuk fentebb, hogy az 1860-tól 1883-ig csökkenő irányzatot követ, s az évi termés átlagos értéke az:

50-es évek átlagáról	695	millió	francról
1861—70 között ...	649	»	francra
1871—80 » ...	591	»	»
1881—83 » ...	515	»	»

száll alá, ettől fogva azonban ismét emelkedik; 1891-ben megközelíti, azután messze elhagyja az addig ismert legnagyobb átlagot s a folyó évben minden valószínűség szerint meg fogja az 1 milliárd francot haladni. Ezzel az 1881—83. évek átlagának kétszeresére emelkedik, nagyobb összegre rug az 50-es és 60-as évek arany- és ezüsttermelésénél együtt véve, s a közelebbi évekre még további emelkedése reménylhető.

Ami pedig a valutapolitika főbb mozzanatait illeti, tudjuk, hogy az ezüst demonetisálása a hetvenes évek derekán hajtatik végre s összeesik a latin pénzunió ezüstverésének megszüntével, és a francia és amerikai kényszerforgalommal bíró papírpénz beváltásával is. Ez időpontban tehát csak a kelet nyújt piacot mintegy 250—300 millió franc értékű ezüstnek. Az összes érczforgalommal bíró művelt világ folyó pénzszükségletét, kizárólag az évi 591 millió francra csökkent aranytermelésnek kell fedeznie, sőt ebből a forgalomból kivont ezüst- és papírpénz pótlása is mintegy 2000 millió francot vesz igénybe.

1879-től fogva nem merül fel nagyobb horderejű mozzanat a valutareform-terén, mindössze is Olaszország vesz papírpénzének bevonása céljából 3—400 millió franc aranyat igénybe, mely azonban a hibás bankpolitika következtében, nagy részben újból külföldre vándorol. Rendkívüli igények nem támasztatnak tehát az arany iránt, ellenkezőleg a Bland-bill s az ennek kapcsán 1879-ben megkezdett ezüstveretés részben ezüsttel fedezi az Egyesült-Államok pénzszükségletét. A művelt világ folyó pénzszükségletére tehát:

1879—90-ig az aranytermelés és a Bland dollárok

1890—93-ig » » » » Sherman »

1893-től fogva pedig újból csak az aranytermelés szolgáltat fedezetet.

A pénzkészletek gyarapítására s a növekvő forgalom igényeinek rendelkezésére álló összegek tehát:

1875—80-ig évi 591 millió franc arany, mely azonban legnagyobb részben szükséges a demonetisált ezüst és bevont papírpénz pótlására:

1881—87-ig évi	530 m.	arany s	130 m.	ezüst; összesen	660 m.
1888—90-ig »	600 »	»	» 130 »	»	730 »
1891—93-ig »	694 »	»	» 350 »	»	1044 »
1894-ben »	888 »	»	—		888 »
1895-ben »	980 »	»	—		980 » ¹

Világosan mutatja e táblázat, hogy az aranyhiánynak legélesebben a hetvenes évek második felében kellett volna nyilvánulnia s a nyolczvanas évek 2 első harmadában folytatódnia. 1887-től fogva lassu javulásnak, 1890 után nagymérvű pénzbecsértésnek kell mutatkoznia s ezen a legutolsó évek némileg csökkent ellátása sem okozhat lényeges változást.

Tényleg, ha figyelembe vesszük az aranykészletek bő vagy szűk voltára utaló összes jeleket, valamennyien megerősítik ezt a feltevést. Egész a 80-as évek végéig aranyhiány s aranyérti harc nyilvánul az összes jegybankok aranykészleteiben s kamatláb-politikájában. A 80-as évek vége felé kezd e jelenség intenzitásából veszíteni, míg az utolsó 7—8 év alatt a helyzet gyökeresen megváltozik.

Állandóan növekvő aranykészletek olcsó és változatlan kamatlábat vonnak maguk után, a látható aranykészletek rohamosan halmozódnak fel, s az utolsó másfél

¹ Ezen összegből az ipari célokra feldolgozott arany nincs levonva. Ez mindenesetre igen jelentékeny összeget képvisel, mely azonban pontosan meg nem állapítható. Különb is, miután az arany ezen felhasználása korántsem nöhetett az utolsó 10 évben oly arányban, mint az aranytermelés; ezen tényező figyelmen kívül hagyása a pénzforgalom céljaira szolgáló arany viszonylagos emelkedését a valóságnál kisebbnek tünteti fel.

év alatt amaz eddig példátlan jelenség észlelhető, hogy az angol bank aranykészletei a bankjegy forgalmat állandóan és nagy összeggel (mintegy 500 millió frank) mulják felül, világos jeléül annak, hogy a forgalom által nem szükségelt nagy arany feleslegek halmozódtak fel.

Ha tehát egyáltalán gyakorolt volna befolyást az arany ára az árdepresszióra, annak már a hetvenes években erősen mutatkoznia s 1885. körül kulminálnia kellett volna. 1885—90-ig lassu, azontúl rohamos javulásnak kellett volna beállania s árainknak lényegesen a 70-es évek árai felett kellene állaniok ma is. — E helyett egészen 1877-ig igen magas árakkal találjuk szemben magunkat, az árdepresszió csak 81-ben veszi kezdetét, 85-ben ölt nagyobb arányokat s némi ingadozás után 95-ben jut el eddig észlelt maximumáig. Látjuk tehát, hogy az arany kérdés és az árdepresszió között nemcsak hogy ki nem mutatható az összefüggés, de a kettőnek egész fejlődése, egész menete ellentétben áll egymással.

Semmi, de semmi nem jogosít fel arra, hogy az aranyvalutának tulajdonítsuk az árdepressziót.

Láttuk, hogy e század első négy tizedében összesen 193 millió frankot tett ki a két nemesércz évi termelése. Igaz, hogy ez némi árdepressziót okoz, de ezt már a 40-es évek 363 millióra emelt termelése megszünteti, midőn pedig a termelés 900 millióra emelkedik, az influatiónak, a pénzérték csökkenésének határozott jeleivel találkozunk. Csak 250 milliót vonjunk le ez összegből, mint a Kelet szükségletét,¹ a föld többi részei számára 650 millió arany és ezüst marad, miből még mindkét

¹ India egymaga mintegy 200 milliót igényelt.

fém ipari fogyasztását kellene levonnunk. Ezen termelés 1850-től 1870-ig 15—20% áremelkedést okoz.

Ugyanazon terület pénzkészletének évi gyarapítására 1890-től fogva mintegy 1000 millió franc áll rendelkezésünkre évenként, mely összegből csupán az ipari feldolgozásra igénybe vett arany volna levonandó. A művelt világ pénzének évi gyarapodása majdnem kétszer annyi tehát, mint az áremelkedés nagy korszakáé (1850—70-ig) s legalább négyszer annyi, mint a negyvenes éveké. Lehet-e mégis azt hinnünk, hogy ez a termelés elégtelen, s az arany megdrágulását vonva maga után, árdepressziót okoz?

IV.

Látjuk tehát, hogy sem az ezüst, sem a többi árú ármozgalmából, sem az aranytermelési viszonyokból nem következtethetjük azt, hogy az alacsony terményárakat az aranyvaluta okozta volna.

Ebből azonban nem következik, hogy közönnysel vagy épen ellenszenvvel viseltessünk az ezüst nemzetközi helyzetének javítását célzó mozgalom iránt. Tagadhatatlan, hogy a pénz értékének fokozatos csökkenése, mely a művelt világ gazdasági történelmén vörös fonálként húzódik keresztül, egészben véve öröndetes jelenség s az emberi munka és haladás nagy érdekeit mozdítja elő. Nem annyira a terményárak emelkedése bír itt jelentőséggel. Átmenetileg, azon időpontokban, midőn a pénz értéke nagyobb változáson megy át, ez is nyújt előnyt a termelőnek; a nagy kereskedelem árai azonnal alkalmaz-

kodnak a pénz megváltozott értékéhez, míg a detail-forgalom, munkabér, adó, szóval a termelési költséget megállapító tényezők jelentékeny része e fejlődést lassabban követi. Több-kevesebb idő alatt azonban helyreáll az összes árak közötti egyensúly, azok egymáshoz való értékviszonyában átmenetileg beállott változások eltűnnek s elenyésczik minden előny vagy hátrány, mely ebből származott.

Különösen napjainkban ne tápláljunk illuziókat a kettős valuta hatása felől. Nemcsak nem okozta az ezüst kiszorítása az árdepressziót, de az ezüst visszahelyezése jogaiba sem volna képes a helyzeten lényegesen segíteni.

Hivatkoznak sokat India és Argentina példájára; s azon előnyökre, melyeket amott az ezüst árcsökkenése, emitt a zilált pénzviszonyok s az argentinai papírpénznek ebből folyó nagy disagiója nyújt a gabona kivitelnek.

Hát ami Argentínát illeti, igaz, hogy a buzaexport föllendülése a papírpénz árfolyamának rohamos csökkenésével esett össze. Épen azon rövid időszakban emelkedett a buzaexport 4—5 millió métermázsáról 16 millióra, melyben a pénzviszonyok válsága kulminált s azon általános rombolás mellett, melyet Argentina közgazdasági életében különben okozott, az exporteurt kétségtelenül részesítette átmeneti előnyökben. Azonban a válság elérte tetőpontját, a papírpénz értéke nem csökken tovább, sőt inkább többszöri hullámzások, le- és felfelé való nagy ugrások között egészben véve emelkedő tendenciát követ. Az emelkedő agió előnyei megszűntek, a roszt papírvaluta összes hátrányai teljes erejökben sujtják a gazdát is, s a buzakivitel visszaesést mutat.

India példája pedig egyenesen azon állításunk mel-

lett bizonyít, hogy a csökkenő pénzürték hatását nem kell túlbecsülnünk. Hiszen az indiai kivitel pangást, majd épen az utolsó 4 évben, tehát a rohamos ezüstcsökkenés korszakában, hanyatló irányzatot mutat:

1882—86-ban ...	$49^3/_{16}$	ezüst ár mellett	12.1
1887—89-ben ...	$43^3/_{8}$	» » »	11.8
1890—91-ben ...	$46^3/_{8}$	» » »	8.3
1892—93-ban ...	$37^{11}/_{16}$	» » »	11.5
1894—95-ben ...	$29^7/_{16}$	» » »	7.1 millió

métermázsára rúg.

Azt pedig ne feledjük el, hogy épen a buzatermelés szempontjából döntő fontosságu területeken az aranyv-aluta vagy érvényben van, vagy, mint Oroszországban, annak helyreállítására folynak az előkészületek. E tekintetben Oroszország példája szolgáltatja a legfrappánsabb bizonyítékot: Oroszország jelentékeny aranykészleteket halmozott fel, ennek hatása alatt a rubel árfolyama lényegesen emelkedett, úgy, hogy az orosz termelő a dráguló pénz összes átmeneti hátrányaival találta szemben magát épen azon években, melyekben gabona kivitele a legnagyobb arányokra fejlődött ki.

A pénzürték csökkenésének valódi, állandóan üdvös hatása nem az árak egymás közötti viszonyára átmenetileg gyakorolt befolyásban, de abban áll, hogy a kölcsön adott tőkének s a munka és kockázat nélkül élvezett kamatjövedelemnek értékét szállítja le. Ha a pénz, melyre úgy a tőketartozás, mint a kamatfizetési kötelezettség szól, benső értékéből, vagy vásárlási képességéből veszít, világos, hogy a nemzeti termelés kisebb részére van szükség ezen tartozások kiegyenlítésére, annak nagyobb része marad a produktív (munkás és vállalkozó) osztá-

lyok rendelkezésére. Ez utóbbiak jövedelme, ereje nő a kamat jövedelméből élő holt tőkével szemben, s ezen jelenségnek úgy gazdasági mint társadalom-politikai szempontból csak örülhetünk.

De mindenekfelett örülhetünk a gazda érdekében.

Hiszen a gazda, kevés kivétellel, adós is, s jövedelmének jelentékeny részét kamatban fizeti el. A pénz értékének csökkenése idővel, ha az árak egyensúlya helyreállott, úgy bevételeit, mint kiadásait ugyanazon arányban emeli, csak adósságainak tőke- és kamatösszegét nem változtatja meg. Pénzben kifejezve nőnek bevételei, nőnek kiadásai s ugyanez arányban nő feleslegének pénzértéke is; ennek kisebb részével fizetheti ki adósságainak változatlanul maradt összegét, egyéb fogyasztási célokra, vagy vagyonának öregbítésére nagyobb hányad marad.

A pénz vásárlási erejének csökkenése üdvös dolog tehát, de csak amennyiben természetes úton állott elő.

Előidézhethük azt mesterséges, csalárd eszközökkel is; érczvalutánál úgy, hogy azon érczmennyiséget csökkentjük, mely pénzegységünk tartalmát képezi, papirvalutánál pedig oly pénzkibocsátások által, melyek a forgalomban levő pénzmennyiséget a szükséglet mérvén túl emelve, annak devalvációját idézik elő. Mindkét mód erkölcstelen, s mert az összes forgalmi és hitelviszonyokat, a gazdasági jólét alapját képező jogtiszteletet és bizalmat ingatja meg, előnyeit messze túlhaladó hátrányokkal van egybekötve.

De leszállhat a pénz vásárlási ereje természetes közgazdasági folyamat következtében is. Ez esetben a pénz ugyanazon fémből, ugyanannyi súlyt fog tartalmazni jövőre is, annak a pénzrendszer alapját képező nemes-

érzben kifejezett értéke nem változik, de megváltoznak magának az illető nemesércznek vagy nemesérczeknek termelési és forgalmi viszonyai, megváltozik azoknak viszonylagos értéke a többi áruk értékével szemben, s a pénz vásárlási erejének csökkenését ez vonja maga után.

Ez a nagy és üdvös közgazdasági folyamat állott be Amerika s az ottani bányák felfedezésével s tartott változó intenzitással s némi hullámzások között egészen napjainkig. Kétségtelen, hogy az arany- és ezüst-termelés rendkívüli föllendülése újabb jelentékeny inflációt s a pénzürték jelentékeny csökkenését okozta volna az utolsó két évtizedben is, ha az ezüstpénz kiszorítása a művelt világból nem állított volna e folyamat elé mesterséges akadályokat. Igaz, az arany magában is fedezni képes ezen terület növekvő pénzszükségletét, e valutapolitikai akció a pénzt nem drágította meg, az árdepresszió okának nem tekinthető, de bevágta útját annak, hogy a pénz vásárlási ereje természetes úton csökkenjen tovább. Ez pedig csakis a kölcsönadott tőkék kamatából élő kapitalista szempontjából örömdetes, az összes produktív faktorokra nézve hátrányos jelenség, s mindezek részéről rokonszenves támogatást érdemel minden oly törekvés, mely nemzetközi akció útján az ezüstpénz szerepének fokozását tűzte ki maga elé.

A kettős valuta nemzetközi behozatalára való törekvés aligha fog belátható időben eredményre vezetni. Sokkal nagyobbak e kérdés gyakorlati nehézségei, semhogy ez egyezmény létrehozását, és sokkal nagyobbak a kettős valuta hátrányai s az aranypénz előnyei úgy a nemzetközi mint általában az európai belforgalomban, semhogy becsületes végrehajtását és fentartását reményelhetnők, de

bizonyos, és pedig jelentékeny mennyiségű ezüstöt megbírnak a kulturállamok forgalma is, s ha nemzetközi egyezményen tudnánk az ezüstnek, mint kisegítő pénznek a mainál nagyobb szerepet biztosítani, ez is nagy lépés volna azon cél elérése felé, hogy a nemes ércbányászat óriás fellendítése az árképződésben a produktív osztályok javára érvényesüljön.

Különösen nekünk magyaroknak nem állhat érdeklünkben akadályokat gördítenünk e törekvések elé. Hiszen mi tőkeszegény, tehát a külfölddel szemben eladósodott nemzet vagyunk. A világgazdaság viszonyainak minden oly módosulása, mely az adósnak kedvez a hitelezővel szemben, mivelünk jóformán csak előnyeit érezteti, míg hátrányait túlnyomó részben a külföldi hitelező viseli.

Addig is azonban, míg valami kézzelfogható, gyakorlati eredményét láthatnók a bimetallistikus törekvéseknek, követeljük teljes erélylyel, hogy valutánk rendezésének műve végre befejeztessék, s az arany valuta valóssággá legyen. Nincs annak ma már semmi komoly akadálya; egy kis jóakarat és erély Ausztria részéről igen gyorsan befejezésre juttathatja az egész műveletet. Nem szabad tovább tűrnünk, hogy felületesség, korlátolt fel fogás s a régi schlendriánhoz való ragaszkodás miatt tovább is húzódjék ez ügy megoldása, melyhez annyi fontos közgazdasági, politikai és katonai érdek, majdnem azt mondhatnám, monarchiánk jó hírneve függ.

Mi gazdák már is nagy előnyeit láttuk ez akciónak. Első sorban azt, hogy leszámolt a $21\frac{1}{2}$ francos arany forint kísértetével, s az értékelációt 119-ben állapította meg. Tette ezt akkor, midőn papírpénzünk értéke állandóan emelkedő irányzatot követett, midőn a csökkenő

arany-agio hátrányait éveken át kellett szenvednünk, midőn ez agio egész 11⁰/₀-ig leszállt, s bizonyára még tovább szállott volna le a valutarendezést előkészítő lépések közbejötté nélkül.

Az az egész akció, mely a relacziónak 119-ben való megállapítását eredményezte, a produktív s ezek közt első sorban a mezőgazdasági érdekek fényes győzelme volt a kamataiból élő tőke, a haute finance érdekeivel szemben, s azon férfiú körütekintő bölcseségének és hazafiságának fényes bizonyítékát képezi, kinek az egész valuta-rendezési akció megindításában s alapelveinek megállapításában oroszlánrész jutott. Ha soha semmi egyebet nem tett volna Wekerle Sándor, ez egy művével jogos igényt szerzett a magyar nemzet s első sorban a magyar gazdaközönség hálás elismerésére.

De arra, hogy ez értékrelacziót végleg biztosítsuk magunknak, s hogy teljes mérvben élvezzük az aranyvaluta összes előnyeit, feltétlenül szükséges, hogy annak életbelépte, a készfizetések felvétele ne húzódjék ok nélkül tovább.

Ma még bízik a külföld törekvésünk őszinteségében ezért váltoárfolyamunk meglehetősen állandóságot mutat, s a külföldi tőke is mind jobban érdeklődik korona értékre szóló elhelyezés iránt. De ez még mindig csak kis része a joggal várható előnynek, s az olcsó tőkét oly nagy mérvben igénylő közgazdaságunknak csak akkor fog az teljes mérvben rendelkezésére állani, ha a korona valódi élő aranypénz lesz s minden, mi korona-értékre szól, bármikor effektív aranyra lesz átváltoztatható.

Ha pedig tovább tart a kérdésnek fenyegető elposványosodása, féltő, hogy teljesen elveszti a külföld ez

akció komolyságába vetett hitét s hitelviszonyaink egész vonalán be fog állni a reakció.

Valóban itt az ideje, hogy mi gazdák belássuk saját érdekeinket. Követeljük, sürgessük az aranyvaluta mielőbbi életbeléptetését. Majd ha ez meglesz, támogathatjuk az ezüst érvényesítésére célzó nemzetközi mozgalmat is¹ s ha e mozgalom sikerre vezet, bizonyosan sokkal kedvezőbb helyzetben leszünk, ha nem az $\frac{1}{9}$ kilogrammos ezüst- s ezzel összefüggő $2\frac{1}{2}$ frankos aranyforintról, de az ennél 19⁰/₀-kal kisebb belértékű koronaértékről fogunk az új bimetallismus-pánzlára átmehetni.

¹ A valuta-enquête alkalmával történt, hogy midőn e sorok írója a valutarendezésre és értékrelációra vonatkozó részleteket fejtegette, boldogult Wahrmann Mór odaszólint szomszédjához: »Der Kerl ist der gefährlichste Agrarier in Ungarn.« Pedig kompetens bíró volt ebben a tekintetben.

Spekuláció és árképződés.

I.

A terményárak általános csökkenésével egyidejűleg kezdett a magyar gazdaközönség figyelme a tőzsde felé fordúlni. Mint minden téren, úgy a gabnaüzlet terén is a beállott súlyosabb viszonyok rázták fel a magyar gazdát hagyományos indolenciájából. Ezeknek kényszerítő hatása alatt nemcsak a termelés terén kellett az ősi nem-bánomsággal szakítanunk, nemcsak arra szolgáltak ösztönzésül azok, hogy többet és olcsóbban termeljünk, de reá-kényszerítettek arra is, hogy a mezőgazdaság üzleti, kereskedelmi részére nagyobb gondot fordítsunk, hogy vételek és eladásoknál egyaránt a reánk nézve kedvező konjunkturákat lehetőleg kihasználni iparkodjunk.

E magában véve szükséges és üdvös törekvés mihamarább egészségtelen irányba csap át. A rossz árkért a tőzsdei játék terén keres gazdaközönségünk jelentékeny része kárpótlást. Olyanok, kik kevéssel azelőtt jóformán a tőzsde létezéséről sem birtak tudomással, a legvadabb határidő-üzletbe merülnek el, s bizonyára nem egy szomorú példát tudnánk személyes ismerőseink közül mindnyáján arra felsorolni, hogy egy szerencsétlen tőzsdei spekuláció évtizedek munkájának és takarékoságának

gyümölcsseit emésztette fel s a legrendezettebb existenciákat döntötte zavarba.

E valóban sajnálatos, sokszor megrendítő jelenségekre vezethető első sorban vissza a gazdaközönség ellenszenv a tőzsde s a tőzsdei körök iránt. Legelőször s leghangosabban azok szidják a spekulációt s a börziánereket, kik maguk is játszottak, de kellő ismeretek, önmérséklés és szerencse hiányában megégették körmeiket. Hozzájárul ehhez, hogy tényleg a budapesti tőzsde fejlődése, a határidő-üzletnek mind nagyobb arányokban s mind szélesebb körökre való elterjedése a terményárak csökkenésével esik össze; mi sem könnyebb tehát, mint okozati összefüggésbe hozni egymással e két jelenséget.

Végül a mind súlyosbodó gazdasági helyzet a külföld s első sorban Németország agrárius törekvései felé terelik gazdáink figyelmét. Már pedig általában a kontinensen, de mindenek felett Németországban mozgó tőke és liberálismus egyfelől, földbirtok és politikai reakció másfelől elválhatalatlan kapcsolatban áll egymással. Az agrárius mozgalom politikai momentumokkal van telítve, politikai célokkal van összenőve; a mezőgazdasági érdekek képviselőit társadalmi és politikai ellenszenv hatja át a tőké iránt, s nem annyira objektív közgazdasági meggyőződés, mint pártszenvedély és párttaktika viszi őket a harcba a nagy tőke, a tőzsdék s ezek mostani üzletköre ellen. Ezen, a magyar gazda egész szellemi világával ellentétben álló s merőben tendenciózus közgazdasági elméletek azonban fogékony talajra találnak a mi gazdaközönségünk gyanútlan, de a bennünket ért sok csapás által elkésérített lelkében, s a ki az utolsó kongresszusok lefolyását figyelemmel kísérte, nem húnyhat

szemet azon tény előtt, hogy gazdasági bajainkat széles körök hajlandók az ellenséges érületű tőke uralmának s a tőzsdék üzelveinek tulajdonítani minálunk is.

Nagy apparátussal lépett fel ez irányzat a nemzetközi gazda-kongresszuson; a német reactionáriusok legszájasabb izgatói léptek mellette sorompóba. A mérsékeltbb elemek más szakosztályokban lévén elfoglalva, érdelemes vita ezen kérdések körül alig fejlődött ki, s gr. Széchenyi Imre a kongresszus tanácskozásait reasszumáló jelentésében joggal állíthatta, hogy a nyilatkozók nagy többsége a nemzetközileg szövetkezett nagy tőke túlkapásaiban s különösen a határidőüzletben látta a gazdasági bajok s különösen az árdepresszió egyik forrását.

»A nemzetközileg szövetkezett nagy tőke« mint agitationális jelszó épen nincs rosszul választva, s igen alkalmas lehet bizonyos körök megijesztésére és felizgatására. Tény az, hogy a modern gazdasági fejlődés óriás vagyonokat teremtett, melyek árnyékot borítanak a legbüszkébb olygarchák vagyonára is.

Tény továbbá az is, hogy a pénz-aristocratia csak részben, talán kisebb részben köszönheti vagyonát munkájának és genialitásának; ennek forrását sok esetben meglehetősen kétes értékű üzelmek képezik. Az irigység, az ellenszenv ezek irányában emberileg nagyon érthető azon földbirtokos osztály részéről, mely legjobb esetben is épségben tartotta fenn őseitől örökölt anyagi helyzetét s most a könnyen szerzett milliók szerencsés birtokosai által jövedelemben és fényüzésben tulszárnyalva látja magát. Mi sem könnyebb, mint legalább egy részökkel elhitetni azt, hogy ezeknek titkos összeesküvése létezik ő ellenök, plutocraticus szabadkőművesség, mely elcsábít

vagy megveszteget pártokat és kormányokat s saját érdekében, a gazda megrontására intézi a világ sorsát.

Én csak azt vagyok bátor tisztelettel kérdezni, ki, hol, mikor, mennyiben szerzett tudomást ennek a nemzetközi szövetségnek a létezéséről? Mi annak szervezete, ki vezeti, melyek organumai, miben nyilvánulnak törekvései, micsoda közös érdek van, mely ellentétes a gazdák érdekével, hol jut napfényre a tőke ezen szolidaritása? Egy irányban igenis tudok a tőke szolidaritásáról, s ez a szolidaritás a magántulajdont megtámadó szociáldemokratikus törekvésekkel szemben. Ezek leküzdése igen is közös érdeke mindenféle vagyonnak, mindenféle tőkének, de első sorban az ingatlan tőkének. Kivált nekünk, magyaroknak, szarvas hiba erről a szolidaritásról megfelekezünk. Nálunk a szocializmus eleitől fogva földosztási törekvésekben nyilvánult, a magyar nép előtt az uradalmak sokkal élőbb képviselői a nagy tőkének, mint az ingó vagyon, s ha sikerül őt harczba vinni a tőke ellen, bizony ott támadja meg azt, ahol közelebb éri s a Zichyeken keresztül jul el a Rothschildokhoz.

Ha azonban ezen egy kérdéstől eltekintünk, valóban nem tudnék egyetlen egy gyakorlati gazdaság-politikai kérdést találni, melyben a tőke sokat emlegetett szolidaritása érvényesülhetne. Ellenkezőleg számtalan érdekellentét tagolja azt a legkülönbözőbb törekvések táborába. A fixkamatozást élvező kölcsönadott tőke, szemben a produktív vállalkozásban elhelyezettel, a kereskedelem szemben az iparral, egyes iparágak szemben egymással ugyanazon ország területén is az érdekösszeütközések tarka képét mutatják, hát még különböző gazdasági területeken. Nem látjuk-e a tőke különböző válfajait, s

ugyanazon válfaj különböző csoportjait folytonos meg hasonlításban, folytonos harcban egymással, s nem látjuk-e, hogy e harczoló csoportok céljai, érdekei a gazdákéival hol azonosak, hol ellentétesek? Így pl. a magyar gazdák azon eminens érdeke, hogy kiviteli kedvezményeket kapjunk Németország felé, nem a német tőke táborában találta-e természetes szövetségeseit, szemben a német agrariusokkal, kik a dolgok logikájánál fogva ezen a téren a mi legveszélyesebb ellenségeink?

Ha pedig a par excellence annak nevezett nagy tőkét, a haute-finance-t vesszük szemügyre, mely vagyonát első sorban fix kamatozású kölcsönkötvényekben helyezi el, miből lehetne még csak némi látszatát is méríteni annak, hogy ezek érdeke a gazdákéval állandó ellentétben áll? Minő minimális érdekük van éppen ezeknek a terményárak lenyomásában, és mennyi hatalmas érdekük fűződik a mezőgazdaság felvirágzásához. Egészen eltekintve attól, hogy éppen ezen körök előszeretettel fektetik vagyonuk egy részét földbirtokba, vajjon éppen azon államok nagy részének hitele, melyek kölcsöneinek elhelyezésénél a haute finance oly nagy szerepet játszik, nincs-e a mezőgazdaság sorsával összeforrvá, és vajjon a mind óriásibb mérveket öltő záloglevélüzlet nem teszi-e őket a gazdák érdektársaivá?

Hányszor halljuk éppen úgynevezett agrarius körök-ből a panaszt, hogy a gazdaosztály csak névleg urá földjének, hogy annak jövedelmét valóban a hitelező élvezi, kinek kamat alakjában haszonbért fizetünk, és bizony, ha nagyon túlzott is ez állítás, van benne bizonyos igazság.

De hát ha a föld jövedelmét nagy részben a tőke

élvezi, akkor csak nem fog az öngyilkos kezekkel saját vagyonának forrása ellen támadni, nem állhat oly törekvések szolgálatába, melyek hűséges tributáriusát dönténék válságba, tennék fizetéseképtelenné. Igazi romboló mezőgazdasági válságra, olyanra, mely tartósan nyomja le a föld értékét, csak Angliában volt eddig példa, hol a földbirtok megoszlásánál és megkötöttségénél fogva a jelzáloghitel continentális formái és méretei ki nem fejlődhettek. A középeurópai mezőgazdaság hasonló mérvű válsága a gazdaközönség nagy részének fizetéseképtelenségét és záloglevél-krachot vonna maga után, ennek elhárítása pedig úgy a nagy bankoknak és nagy pénzembereknek, mint a megtakarított filléreiket tőkésítő kis kapitálistáknak csakúgy érdeke, mint jó magunknak.

Általában a mezőgazdaság virágzása oly szoros összefüggésben áll a záloglevelek kelendőségével, ez utóbbi pedig éppen az úgynevezett haute finance-nak oly eminens érdeke, hogy itt érdekellentétéről beszélni csak vastag tudatlansággal, vagy félrevezetési szándékkal lehet.

II.

Hagyjunk tehát békét a nemzetközileg szövetkezett nagy tőke hóborgos jelszavának és nézzük meg azt, ártalmára van-e a gazdának a határidőüzlet s evvel kapcsolatos spekulatio.

Hitem szerint nem az itt a kérdés: a tőzsdejáték rokonszenves, dicséretes dolog-e? Szerintem bizonyára nem az, aminthogy semmiféle hazard játék nem lehet az, amint túlmegegy a szórakozás keretén s vagyonszerzés

vagy megélhetés eszközévé válik. A játékos existenciák, legyenek bár »urak« (?) vagy kereskedők, zsidók vagy keresztények, játszanak bár tőzsdén vagy kaszinókban, bizony nem rokonszenvesek. Ilyen elemek elszaporodásának komoly ember nem örülhet soha s a játékszenvedély terjedését senki nálam jobban el nem ítélheti, és senki nálam mélyebben nem fájlalhatja azt, hogy a munka nélküli meggazdagodási vágy olykor a gazdaközönség egyes szorgalmas és derék tagjait is eltántorítja s vesztőkbe sodorja.

Bármily szomorúak legyenek is azonban ezen jelenségek, ezek orvoslását másban, mint az egyének erkölcsi erejében és felelősségérzetében keresni nem lehet. Szabad állam és szabad társadalom azon nagy elven épül fel, hogy minden önjogu egyén ura sorsának, kovácsa szerencsájének. Az állam nem állhat oda szabad polgárai gyámjául, nem akadályozhatja meg, hogy vagyonukkal könnyelműen sáfárkodjanak, s bármennyire sajnáljuk is a játékszenvedély egyes jobb sorsra méltó áldozatait, szomoru sorukért — ha csak minden felelősségérzetet nem akarunk a társadalomból kiölni — nem tehetünk felelőssé mást, mint önmagunkat.

Allami beavatkozásra, a határidőüzlet megrendszabályozására ezek az egyének gyengeségére és könnyelműségére visszavezethető jelenségek nem szolgálhatnak indokul, jogosultságot arra csak abból meríthetnénk, ha beigazoltatnánk, hogy a határidőüzlet mesterséges s a termelőre nézve hátrányos árképződést idéz elő.

Kétségtelenül a határidőüzlet teszi lehetővé azt, hogy oly egyének is, kik az effektív gabonaüzlettel sem mint termelők, sem mint kereskedők, sem mint fogyasztók

nem foglalkoznak, részt vegyenek a gabonaspekulációban. Óriási mennyiségű búzát adnak el és vesznek oly elemek, kiknek egy hektoliter tényleges buza-készletök vagy feleslegük nincsen, s az effektív üzletben érdekelt körök is a forgalomban levő tényleges mennyiséget messze meghaladó kötésekkel dolgoznak. Nyilvánvaló tehát, hogy a tényleges búzát messze túlhaladó papirosbúza van forgalomban.

Igaz-e már most, hogy ez a papirosbúza az árakra állandóan nyomást gyakorol?

A spekuláció forrása és alapja azon gondolat, hogy az illető pillanatban létező ár az egész gazdasági campagne conjuncturáinak, a kereslet és kínálat között e campagne további folyamán tényleg beállandó viszonynak meg nem felel, hogy tehát a tényleges árak a következő hónapok alatt változásnak lesznek kitéve.

A spekuláns feladata eskomptálni ezt a változást, sikere attól függ, helyesen ítéli-e meg azt az árfejlődést, melyet a kereslet és kínálat tényleges alakulása vonand maga után, s a kellő irányban köt-e engagement-okat. Az, hogy a buzaár emelkedő vagy csökkenő irányzatot fog-e a jövőben követni, magában véve teljesen közönyös reá nézve, akár fel- akár lefelé menjen is az, akkor fog nyerni, ha az áralakulást helyesen ítélte meg. Semmi érdek, semmi ok nem indíthatja őt arra, hogy nyomja az árakat a kereslet és kínálat természetes niveauja alá; ellenkezőleg, amelyik spekuláns azon nézetben van, hogy a viszonyok természetes alakulása áremelkedést fog előidézni, annak csak egy érdeke, egy törekvése lehet: mentől előbb mentől több vételi kötést csinálni s aztán az árak reményelt emelkedését előmozdítani.

A spekuláns se nem ellensége, se nem barátja a gazdának. Teljesen mindegy rá nézve, emelkedő vagy esökkenő árváltozás mellett realisál-e nyereséget; hausse-párti lesz, ha az elsőt, baisse-ista, ha a másodikat tartja valószínűbbnek. Tényleg a spekulánsok tömege egyéni nézet s vérmérséklet szerint e két táborra oszlik: a papirbúza tömeges eladóival a vevők tömegét állítja szembe; egyszer az egyik, máskor a másik irányzat jutand túlsúlyra, de végeredményében e kettőnek egyensúlyba kell jutnia egymással s oly áralakulást kell eredményeznie, mely a tényleges szükséglet és készlet viszonyának felel meg.

Igaz, számos példát tudunk reá, hogy a spekulánsok szövetségeket, ringeket alkottak, oly célból, hogy bizonyos áruknál mesterséges áralakulást idézzenek elő, persze többnyire nem le-, de felfelé menő irányban. Ismerjük e ringek történetét; ideig-óráig, amíg t. i. győzték az akciót pénzzel, tudtak látszólagos eredményt felmutatni, de végeredménye siralmas bukás volt majdnem mindannyiának. A legtöbb ring története igazolta azt, hogy nagy elterjedésű, valóban világforgalommal bíró cikkeknel nem a schluss-forgalom szabja meg a valódi termény-áralakulást, de az effektív áru igaz konjunkturája győz a határidőüzlet végleges alakulása felett is.

Tényleg többnyire nem is hivatásszerű kereskedők, de dilettáns körök adták magukat ringek alakítására, és saját kárukra kellett meggyőződnie, hogy a természetes áralakulást mesterséges eszközökkel nem lehet megdönteni, s fejjel megy a falnak, ki e merész vállalkozásra vetemedik.

A valódi speculánsnak soha más törekvése nem lehet, mint kipuhatolni a valódi buza-conjuncturákat, s venni vagy eladni buzát aszerint, amint ezekből emelkedő vagy csökkenő áralakulást tart valószínűbbnek, s a helyes nyomon járó speculatio hatása az áralakulásra csak az lehet, hogy megelőzi, s ezáltal mérsékli a kész-áruüzlet terén beállandó árváltozást. Ez pedig nagyon fontos előny úgy a fogyasztó-, mint a gazdaközönség szempontjából. Hirtelen árcsökkenések sem egyiknek, sem másinak nem állnak érdekében. A gazdára nézve pedig különösen fontos az, hogy mindjárt aratás után, akkor, amidőn a gazdák nagy része siet terméséből pénzt csinálni, amidőn tehát a kínálat a pillanatnyi szükségletet messze túlhaladja, necsak az effectiv kereslet és kínálat közötti viszony állapítsa meg az árakat, de a későbbi esélyeket számba vevő határidő-üzlet is gyakoroljon reájok befolyást.

E befolyás helyes irányban érvényesül, ha a speculatio helyesen itéli meg a jövő helyzetet. Persze, mint minden emberi dolog, téves lehet a speculatio számítása is. A végeredmény ez esetben is a piac valódi helyzetének megfelelő áralakulás lesz, s a speculatio tévedését saját veszteségével fizeti meg, de hónapokon keresztül idézhet elő a valódi conjuncturáknak meg nem felelő, hamis árakat. E tévedés azonban épen úgy elkövethető fel- mint lefelé, s a mesterkélt áralakulás épen úgy lehet a jogosult áraknál magasabb, mint alacsonyabb. Ez utóbbi esetben kárt, amabban előnyt nyújt azon gazdának, ki ezen átmeneti időszakban viszi terményeit piacra.

Fényesen igazolja ez állítást az 1891/2-iki buza campagne története.

Az 1891. évi buzatermés gyenge volt a világ nagy részében. A speculatio világszerte nagy bnzahiányt és drágaságot tartott bekövetkezendőnek s már aratás előtt jelentékeny hausse-t idézett elő. A buza Budapesten már 1891. májusban 10 frt 38 kr-ra emelkedett, októberben elérte a 11 frtot s egész februárig 11 frt felett maradt. Ekkor azonban kezdett lassanként kiderülni, hogy a készlet és szükséglet közti tényleges viszony ezen magas hausse-t még sem indokolja; az ár morzsolódni kezdett lefelé s áprilistól júniusig 9 és $9\frac{1}{2}$ frt között ingadozott. Ez esetben a gazda javára tévedt a speculatio, s azon helyzetbe juttatott bennünket, hogy négy hónapon át közel két forinttal magasabb áron adhattuk el buzánkat, mint ahogy a tényleges kereslet és kínálat közötti viszony hozta volna magával.

Összegezve a mondottakat, oda concludálhatunk tehát, hogy a speculatio tévedhet s idézhet elő ideig-óráig mesterséges árakat. E tévedést elkövetheti a gazda hasznára épen úgy, mint annak kárára, és ennek haszna és kára egymást idővel kiegyenlíti. Ami pedig rendszerinti, normalis hatását illeti, megelőzi a tényleges áralakulást, kiegyenlíti, enyhíti az árhullámzásokat, s mérsékli vagy jóformán megszünteti a rendszeres áresökkenést aratás után, a tömeges eladások percében.

III.

De nem ez az egyedüli előnye a határidőüzletnek a gazdára nézve. Czélszerű eszköz lehet az kezében arra is, hogy saját termését lehetőleg kedvezően értékesítse. Számos példát hozhatnék fel ez állítás igazolására; elég legyen egy párra hivatkoznom.

Egy gazdának pénzre van aratás után szüksége, vagy oly ajánlatot kap buzájára, melyet az aznapi budapesti árhoz képest előnyösnek talál, vagy végül el kell adnia buzáját, mivel annak raktározása egy vagy más okból nehézségbe, költségbe ütközik. Úgyde a buzaárakat nem találja megfelelőknek s terményeivel egy későbbi kedvezőbb árat akarna bevárni. Ez esetek bármelyikében bátran eladhatja termését, s elérheti azon előnyt, mivel az azonnali értékesítés jár reá nézve (nem kell kölcsönt felvennie, raktároznia stb.), s ha ugyanakkor, midőn termését eladta, megfelelő mennyiségű usance-buzát vesz tavaszra, s ezen kötést egy későbbi pillanatban bonyolítja le, ugyanazon czélt éri el, mintha saját termésének eladásával várt volna.

Vagy fordítsuk meg a dolgot: az ország jelentékeny részében vidéki malmok a gazda legjobb vevői. Ősszel, midőn nagy kínálattal állanak szemben, ezek is alig adnak többet a buzáért, mint amit fővárosi kereskedő ad érte, tavasszal azonban kénytelenek jóval a budapesti paritáson felül vásárolni azon termelőktől, kik készletüket addig megtartották. Ez esetben tehát számítani tudó gazda, hacsak pénz dolgában megszorulva nincs, tavasz előtt nem fogja eladni buzáját. Úgyde megeshetik

az, hogy már a campagne további stadiumában oly áralakulás áll be, melyet kedvezőnek tart, s biztosítani kíván saját terményei számára. Ha eltöröljük az usance-buzában való határidőüzletet, úgy nincs más választás számára, mint eladni saját termését s lemondani azon előnyről, mely a budapesti árhoz viszonyítva kedvezőbb tavaszi vidéki ár kihasználásában rejlik számára, a határidőüzlet segélyével pedig mindkét előnyt biztosíthatja magának. Egyszerűen termésével egyenlő mennyiségű tavaszi usance-buzát ad el, s ezen kötését akkor bonyolítja le, midőn kész áruját tavasszal vidéken eladta.

IV.

Végül — s ezt nem szabad épen nekünk gazdák-nak kicsinyelnünk — a határidő üzlet a gabonakereskedésnek oly nélkülözhetlen kelléke és segédeszköze, hogy annak eltörlése épen a solid kereskedést zsibbasztaná meg, annak vásárlási képességét csökkentené. A gabonakereskedés lényegét a termelő és fogyasztó közötti közvetítés s nem az árspeculatio képezi. Osszeköttetései, üzleti szervezete azon helyzetbe juttatják, hogy gabonájával a legjobb piacot a legkevesebb költséggel kereshesse fel, s ez teszi lehetővé reá nézve, hogy teljes árat adjon a termelőnek s e mellett közvetítési munkájáért megfelelő jutalmazásban részesüljön. A kereskedő igazi hivatása, üzletének állandó alapja ez s nem az, hogy olcsón összevett gabonával jobb árakra várjon, s az árak emelkedése útján szerezzen hasznot magának. Tényleg gyakran előfordul ugyan, hogy gabonakereskedő speculál is buzában

— hiszen összeköttetéseinél, egész üzleti foglalkozásánál fogva ő ítélheti meg a helyzetet legjobban, ő teheti számításait a legbiztosabb alapon — de nem minden gabonakereskedő speculans is egyszersmind, s aki foglalkozik is speculatióval, annak is e tevékenysége tulajdonképeni kereskedői funkciójától élesen megkülönböztetendő. Mint speculans hol hausse-ra, hol baisse-re dolgozik, hol vesz, hol pedig elad, olykor pedig — nem látván okot lényegesebb átváltozásra — passive viselkedik, mint kereskedő ellenben csak akkor tölti be közgazdasági hivatását, ha a terményeit eladni kívánó termelőnek folyton a teljes napi árért áll rendelkezésére. Ezt pedig csak a határidő üzlet segítségével teheti, melynél fogva az általa vásárolt buza erejéig fedezeti eladást eszközölhet s jövőbeli árcsökkenés esélyével szemben biztosíthatja magát. Solid kereskedő, ki nem nyereszkedni akar, de közvetítői nyereségeért dolgozik s ezt biztosítani kívánja magának, csak fedezeti eladások mellett vásárolhat búzát, amint arra a fogyasztók körében azonnali vevőre nem talál, s a speculatióval foglalkozó kereskedőt is csakis a határidőüzlet juttatja azon helyzetbe, hogy megfelelő árakon vegyen kész árut olyankor is, midőn az árak csökkenésében hisz s a la baisse speculál, mert hiszen speculatióját a határidőüzletre szoríthatja, hol az egyszerűbben s kevesebb költséggel jár, mintha kész áruban kellene kötéseit lebonyolítania, s a vett kész áru erejéig további schluss-eladásokkal fedezi magát.

Töröljük el a határidőüzletet, ezzel oda kényszerítjük a solid kereskedést, hogy csak annyiban vegye búzákat, amennyiben azt a fogyasztás körében azonnal el is helyezheti, a speculatióval foglalkozó kereskedők

közül pedig lehetetlenné tesszük az üzletben való részvételt mindazokra nézve, kik az árak csökkenését tartják bekövetkezendőnek, vagyis a prompt fogyasztás szükségletén felül csak azok fogják vásárolni búzáinkat, kik a la hausse kívánnak avval speculálni.

Szinte hallom a megjegyzést, hogy ez a kereskedők baja, mi közünk ehhez nekünk gazdáknak, hiszen nem egyszer halljuk és olvassuk, hogy a kereskedő, a közvetítő természetes ellensége a gazdának, a gazdának árt mindaz, mi a kereskedőnek használ és megfordítva.

Hát, mint a legtöbb veszélyes sophismában, ebben az állításban is van egy szemernyi igazság. Tény az, hogy a közvetítő okozhat meddő terheket úgy a termelőnek mint a fogyasztónak; betolakodhatik oly térre, hol a termelő és fogyasztó minden nehézség nélkül közvetlenül találkozhatik, hol tehát a közvetítő nyeresége megtakarítható, meddő kiadás, de betolakodhatik, — s tényleg a legtöbb esetben itt károsítja a gazdát — a termelő s az igazi kereskedő közé, s jelentékeny hányadát elcsipheti annak az árnak, mit az igazi kereskedő adhat terményeinkért. Ezen kinövéseit a kereskedésnek igenis igyekeznünk kell kiirtani, ezek azonban nem a kereskedés tultengésének, de épen ellenkezőleg a kereskedés fejletlenségének jelenségei, s mindaz, mi a valódi kereskedés szabad fejlődését, mozgását és versenyét mozditja elő, egy lépéssel előbbre visz ezen kóros jelenségek orvoslása felé. Magára a kereskedésre pedig égető szükségünk van minden viláfgazdasági cikket képező terményünkknél; mentől nagyobb arányokban és szabadabban fejlődik az, mentől kevesebb költséggel és risicóval van összekötve, annál jobban tudja szolgálni a mi érdekünket. — A kereskedő azon szeren-

esés helyzetben van, hogy összes költségeit, egész kockázatát reánk háritja át. Mentől többre rugnak azok: annál kisebb lesz az ár, melyet mi kaphatunk terményeinkért, s minden krajczár, mit költség-számláján megtakarít, minden kockázat elhárítása végeredményében nekünk válik hasznunkra. Már pedig még a belföldi forgalomban is rendszerint eltelik néhány heti időköz az effectiv buza vétele és eladása között. Az ezen idő alatt beállható átváltozás kockázata a kereskedőt terheli. Épen az üzérkedni nem akaró solid kereskedő költségmentesen háritja el e kockázatot fedezeti határidőkötések által. Tegyük ezt lehetetlenné reá nézve, e kockázatot viselni lesz kénytelen s azért megfelelő árengedményt fog követelni a gazdától. Másfelől pedig ne feledjük el, hogy az árképződés törvényei csak ott érvényesülhetnek, a termelő csak ott jut az őt megillető teljes árhoz, hol valódi, hatékony verseny fejlődik ki. Mindaz, mi vevőink számát növeli, erejét, vételkedvét fokozza, a verseny élénkitésére vezet, s első sorban nekünk válik hasznunkra. Megfordítva, saját eladási kilátásainkat csorbítjuk s önmagunkat károsítjuk minden, a kereskedést megzsibbasztó intézkedés által.

Mit nyerünk ebből a szempontból a határidőüzlet eltörlése által? Nyerjük azt, hogy amint eladó buzánk a közvetlen, azonnali szükségletet meghaladja, csak a netalán hausse-ra speculálók lehetnek annak vevői. Ezek — megszabadulva a nem speculáló vagy baisse-re speculáló kereskedők versenyétől — rendszerint dominálni fogják a helyzetet. A kereslet nem tartand lépést a kínálattal, s árdepressio fog minden olyan időszakban beállani, midőn tömegesebben kerülnek terményeink eladásra,

Tudjuk, hogy évről évre beáll ez az eset aratás után, tudjuk, hogy az országos termés jelentékeny részét akkor, néhány hét alatt hozza gazdaközösségünk piacra, tudjuk, hogy olyankor a kínálat a fogyasztás igényeit nagy mennyiségekkel haladja meg. Ilyenkor évről évre ismétlődik a veszély, hogy e nagy kínálat ideiglenes árdepressiót fog okozni, már pedig mezőgazdaságunk országos szempontjából éppen ezen időszak árai, melyben az országos termés legnagyobb része kerül eladásra, bírnak a legnagyobb fontossággal. Mit ér az a gazdára nézve, ha 10 frt márciusban a buza, ha termését augusztusban 6 frtért kellett eladnia.

Csakis a határidőüzlet képesíti kereskedelmünket arra, hogy e nagy kínálatot jelentékenyebb árcsökkenés nélkül tudja felvenni. Ha összehasonlítjuk a budapesti gabonaárakat ugyanazon gazdasági év augusztus-november hónapjaiban az évi átlaggal, azt látjuk, hogy az augusztus-novemberi ár az évi átlagnak:

1874—80-ig 96.7

1881—85-ig 97.4

1886—90-ig 97.8

1891—95-ig 97.8 százalékát teszi,

tehát még annyival sem áll az évi átlag alatt, mennyit a raktározási költség s a buzában fekvő pénz kamata képvisel.

A határidőüzlet eltörlése meggyengítené a kereskedés felvételi képességét a gazdára nézve annyira fontos ezen időszakban, kiszolgáltatná őt a fogyasztóknak s a netalán hausse-ra speculáló üzérkedőknek, s lényegesen rontaná értékesítési viszonyainkat. Bármily hangzatos frázisokkal ajánlják ez eljárást a gazdának azok

kik szeretik úgy feltüntetni magukat, mint egyedüli jó barátai, elfogultság és osztálygyűlölet által sugalmazott öngyilkos politika az, melynek mi éreznők legjobban káros következményeit.

V.

Igenis a tőzsde intézménye is, mint minden emberi intézmény, sok tekintetben reformra szorul. Reformra abban az irányban, hogy a kellő anyagi erő nélküli szédelgő játék lehetőleg megakadályoztassék, s a speculációban mindenki csak oly arányban vehessen részt, mely fizetőképességének megfelel. Utóvégre is a kilharangoztatás nem képez elég sanctiót ez irányban s visszas állapot az, hogy a legkiterjedtebb kötelezettségeket vállalják, a legvadabb játékot üzzék oly elemek, melyek, ha kedvez nekik a szerencse, szépen zsebrevágják a nyereséget, s ha vesztenek, nyugodt philosophiával azt mondják: »Wirfst mich hinaus, ich bin ein Schneider.« Ne speculáljanak csak azok, kik, ha vesztenek, fizetni tudnak; előfeltétele ez annak, hogy a játék becsületes legyen és egyuttal garancia azon szempontból is, hogy a speculatiót a valódi helyzet megítélése fogja irányítani. A tényleges viszonyok ellenére folytatni a játékot, s pénze után futni csak azon játékos szokott, kinek veszteni valója nincs.

Indokolt és szükséges továbbá a reformtörekvés azon irányban is, hogy a közhatósági felügyelet és ellenőrzés intensivebbé tétessék, s a tőzsde autonom szervezetében és organumaiban a gazdaközönség is képviselve

legyen. A tőzsde ma a közforgalom oly fontos tényezője, működése oly mélyen belevág a közgazdasági élet minden ágába, correct s közbizalmat érdemlő működése oly fontos közérdeket képez, hogy az állami ellenőrzés és nyilvántartás jogosult voltát senki kétségbe nem vonhatja. Nekünk gazdáknak pedig oly mélyen és közvetlenül érinti legfontosabb üzleti érdekeinket, annyszor van hivatva oly kérdésekben dönteni, melyekben a gazda és kereskedő álláspontja szemben áll egymással, hogy az egyszerű igazság megköveteli, miszerint a tőzsde szervezetében a kereskedők és iparosok mellett mi is képviselve legyünk.

Ezek méltányos, indokolt, a közérdekkel igazolható kívánságok, nem is hiszem, hogy kivitelök nagyobb nehézségbe ütközzék, de a tőzsdének olyatén megrendszabályozása, mely saját üzleti tevékenységünket gyön-gíténé s a kereskedés vásárlási képességén ejtene csorbát, mindenekfelett a hamis jelszavak által elcsábított gazdaközönségen boszulná meg magát.

Mi a teendő?

I.

Az eddig elmondottakból felállíthatjuk mezőgazdasági bajaink diagnózisát. Ki kell zárunk az árdepressió okai, legalább is annak lényeges fontosságú okai közül úgy a tőzsdék működését s a határidőüzletet, mint az arany valutát, s azt egyetlen döntő fontosságú factorra kell visszavezetnünk. Ez azon körülmény, hogy a modern közlekedési eszközök rendszere az egész világ terményei előtt megnyitotta Európát, azokat évről évre csökkenő vasuti és hajózási díjtételekért szállítja oda, előzőnli velők az európai piacot s ott oly árakat képes dictálni, melyek az európai mezőgazdaságot végromlással fenyegetik.

E veszély még korántsem érte el tetőpontját, s a helyzet természetes javulása beláthatlan időkig nem reményelhető. Óriás területek hevernek még parlagon földünkön, részben olyanok is, melyek már meg vannak nyitva a közlekedés számára. Hogy ezek még nem vétettek művelés alá, tisztán az alacsony gabonaáraknak tulajdonítandó, melyek a szállítási költség levonása után alig fedeznék a legprimitívabb és legolcsóbb termelésnek költségeit; a gabonaárak minden jelentékenyebb emelkedése,

minden oly körülmény, mely a gazdálkodást ezen vidékeken is jövedelmezővé teszi, új területek feltörését, a buzatermelés újabb emelkedését eredményezi, fokozza a tengerentuli verseny intenzitását s újabb, fokozottabb árdepressiónak lesz szülő anyjává.

Fentebb láttuk, hogy már a nyolczvanas évek vége felé meglátszott az alacsony árak hatása. A művelés alá vett terület nem emelkedett, a verseny veszített élességéből, de a 1891-ediki campagne magas árainak ösztönzése folytán fokozott erővel ujul meg az, s a tengerentuli területek kivitele és az árucsökkenés eddig soha nem észlelt miérveket ölt. Ezen fejlődés is culminálni látszik 1895 első felében, s azóta a kivitel némi csökkenése, s az árak terén stagnatió, sőt némi csekély emelkedés észlelhető.

Legujabban a folyó évi gyenge világtermés hatása alatt kissé jelentékenyebb ár-avance mutatkozik. Adja Isten, hogy ennek is drágán meg ne fizessük árát, mint a 1891-edikinek.

És a búzában mutatkozó tultermelés nem egyedül álló jelenség. Tultermelést és árdepressziót idéz az elő a mezőgazdaság összes ágaiban. Hiszen maga Amerika és Ausztrália állati terményekben is nagy arányokban fokozódó versenyt csinál nekünk. — De ettől eltekintve, az európai gazdát a gabonatermelésből eredő jövedelem csökkenése reá kényszeríti egyéb gazdálkodási ágak felkarolására. Az európai buzatermelés körülbelül stagnatiót mutat, s a haladás, a fejlődés, az intensívebb cultura felkarolása a többi termények termelésének nagy arányu fokozásában nyilvánul. Ugyde ezek kelendősége, a világ fogyasztása ezekből elenyésző csekélység a gabona fogyasztásához képest. A mezőgazdaság természetes gerinczét ez

képezi, a megélhetés előfeltételeit ez nyújtja a gazdának s amint működésének súlypontját más termények előállítására kell fektetnie, ezekben is nyomban bekövetkezik a tultermelés. Így követi a buza árcsökkenését kevés vártatva az állatok és állati termények legnagyobb részének árcsökkenése is, így áll be egymásután a tultermelés és válság, a szesz, a cukor, a lóhermag stb. előállítása körül.

Ily viszonyok között semmi olyan rendszabály, mely a világ összes termelőinek sorsát javítaná — ha lehetséges volna is — állandóan nem segítene a bajon. Tegyük fel, hogy sikerül a bimetallismus nemzetközi elfogadását kieszközölnünk s az tényleg lényegesen felemeli a terményárakat. A művelés alatt nem álló területek betelepítése és művelés alá vétele dús haszonnal kecsegtető vállalatot képezne ismét s rövid pár év alatt nagyobb calamitássá nőné ki a tultermelés magát, mint bármikor azelőtt.

Az európai gazdán csak oly intézkedések által segíthetünk, melyek előnyben részesítik őt a többi világ-részek termelőivel szemben, melyek módot nyújtanak neki a tisztességes megélhetésre, anélkül, hogy a tengerentuli termelés conjuncturáit javítanák s ösztönzésül szolgálnának ennek kiterjesztésére.

Ilyen eszköz egy áll rendelkezésünkre, s ez az agrárius védvámok rendszere. Ma már le kell tennünk mindenféle elméleti és elvi állásponttól; a tények hatalma keresztülgázolt a szabadkereskedelmi és védvámos irányok tudományos diskusszióin, a dolog egyszerűen úgy áll, hogy a mely régi kultúrával bíró európai állam mezőgazdaságát rombadólni s földművelő lakosságát elzűlni

hagyni nem akarja, annak azt a világversenynyel szemben vámvédelemben kell részesítenie.

Anglia áldozatul dobhatta mezőgazdaságát; ott a földbirtokos osztály kevés számú dúsgazdag tagból áll, kik elveszthették vagyonuk jelentékeny részét, anélkül, hogy ez országos csapást képezett volna; a mezőgazdasági munkáosztály pedig oly szerencsétlen anyagi, szellemi és erkölcsi helyzetben sínylődött, miszerint minden tekintetben haladásnak volt tekinthető, hogy ennek nagy részét a fejlődő ipar vette szolgálatába. Az angol nép alsóbb osztályainak javát nem a parasztosztály — ilyen századok óta nincs Angliában — de az ipari munkások elite-je képezi.

A kontinens államaiban nem így áll a dolog. Még a legiparosabbakban is a népesség jelentékeny része bir földdel, él mezőgazdaságból s a nemzetnek testileg-lelki-
leg legerősebb, legegészségesebb rétegét ez képezi. Ennek elpusztulása helyrehozhatlan sebet ütne a nemzeti organismuson. Kétszerte így van ez minálunk. Hiszen a magyar nemzet nagy zöme földművelésből él, nemzetünk színe-javának sorsa hazánk földjével van összenőve, valósággal hazaárulást követ el, ki bárminő theoriák kedvéért megtagadja azt a védelmet, melyre mezőgazdaságunknak feltétlenül szüksége van.

II.

Annak azonban, hogy a védvám tényleg érvényesüljön, mellőzhetetlen előfeltétele, hogy a kérdéses árú az illető területen legyen elfogyasztható. Amint abból jelen-tékeny felesleg mutatkozik, mely csak más gazdasági területen nyerhet elhelyezést, úgy azon ár, melyért ezen felesleg a külföldön eladható, fogja az egész termés értéke-kesítési viszonyait megszabni. A belföldi kereslet és kíná-lat egyensúlya csak akkor állhat be, ha a felesleg külföldre szállítattott, ez pedig csak úgy lesz lehetséges, ha a bel-földi árak annyival esnek a legelőnyösebben elérhető külföldi piacz árai alá, mennyit az oda való szállítás költsége képvisel. Ez esetben tehát a védvám teljesen hatástalan marad, s üres fikciónál, szemfényvesztésnél egyébnek nem tekinthető.

Teljesen csak akkor fog a védvám érvényesülhetni, ha az illető területnek kiviendő feleslege absolute nincs, de ellenkezőleg bevitelre szorúl. Ez esetben a behozott árú költségei fogják az árfejlődést dominálni, azok között pedig, a szállítási költségen kívül, a védvám is szerepel. Részben azonban érvényesülhet az akkor is, ha a ki-viendő felesleg aránylag igen csekély. Ez esetben ugyanis a termés azon része kerül kivitelre, mely fekvésénél vagy minőségénél fogva arra kiválóan alkalmas s az országos átlagnál előnyösebb feltételek mellett exportálható. A bel-fogyasztásra szánt többi árú tehát csak azon niveauig fog árban leszállani, hogy ezen kivételes viszonyok között levő, relative csekély mennyiség kivihető legyen, ezen hatá-ron túl a védvám érvényesül. Mentől nagyobb a termés-

nek kivitelre maradó hányada, annál kevésbé lehet a védvám hatását reménylenünk, mentől csekélyebb az, annál inkább megközelíthetjük a védvám teljes érvényesülését.

Magyarország termelésének túlnyomó része, búzájának jó harmada kivitelre kerül; mint különálló gazdasági terület, hiában hozna tehát be védvámokat, s mezőgazdaságának védtelenül kellene elszenvednie a világpiac átalakulásának összes esélyeit.

Másként áll a dolog mindaddig, míg a közös vámterület alapján állunk.

E vámterület búzaforgalma csak a hatvanas években, a vasúthálózat némi kiépítésével ölthetett nagyobb arányokat, s a hatvanas évek második felében öt millió métermázsza kiviteli többletet mutatott fel. A hetvenes évek elején azonban több rossz termés hatására jóformán teljesen megszűnik az, s 1871—75. évek átlagában mindössze 70,000 métermázsát képvisel, sőt úgy 1873-ban mint 1874-ben közel 2 milliónyi beviteli többlet mutatkozik. A termések javulásával azonban ismét kiviteli többletet észlelhetünk, s az átlagos évi kiviteli többlet 1876—1880-ig 2.450,000, 1881-től 1885-ig 2.310,000 métermázsára rúg. Ekkor következik be a magyar mezőgazdaság rohamos haladása s az évi termések jelentékeny emelkedése. Daczára annak, hogy az emelkedő jólét s olcsóbbodó gabona együttes hatása folytán a belfogyasztás lényegesen emelkedik, szaporodni látjuk a kiviteli többletet is, s az 1886-ban 3.666,000

1887-ben 3.840,000

1888-ban 6.530,000 métermázsára emelkedik. Ekkor azonban kulminál az, s a belfogyasztás

folytonos emelkedésének következtében ezentúl csökkenést mutat, s

1889-ben 4.606,000

1890-ben 3.580,000

1891-ben 2.200,000

1892-ben 682,000

1893-ban 395,000

1894-ben 377,000

1895-ben 1.045,000 métermázsára száll

alá.¹ Fájdalom, nem áll tehát azon állítás, hogy a közös vámterület búzában bevitelre szorúl, de tényleg kivitelünk az utolsó négy év átlagában egészen jelentéktelen összegre szállott alá s Magyarország és Ausztria termé-

¹ Fenti számok 1890-től fogva a szabad és őrlési forgalom eredményeit összefoglalva tartalmazzák. Tényleg nem szabad az őrlési forgalmat számításán kívül hagynunk, egyfelől azért, mert az őrlési forgalom 100 q. búza fejében 70 q. liszt kivitelét követelte meg, holott a malomtechnika mai állása mellett a lisztnyeredék mintegy 80%-ra tehető (tényleg összes számításaimban e kulcsot vettem alapul), másrészt a vámhitel meghosszabbításánál egy időben követett túllengedékeny eljárásnál fogva oly mennyiségek hozattak be őrlési kedvezményvel, hogy a megfelelő mennyiségű liszt idejekorán nem volt exportálható, s a malmok az így behozott búza egy részeért a vámot utólag megfizetni voltak kénytelenek. Az 1890-től 1895-ig terjedő hat évi időszakban tényleg őrlési engedéllyel 7.406,838 q. búza hozatott be, s evvel szemben 4.358,627 q. liszt vitetett ki. Ez utóbbi 0.8 kulccsal átszámítva, 5.448,000 q. búzának felel meg, tényleg tehát közel 2 millió q. behozatali többlet mutatkozik, melynek egy része azonban 1896-ban kerül kivitelre. — A kivitelnek 1895-re mutatkozó emelkedése szintén az őrlési forgalommal függ össze, melynek megszorítása folytán a búza-behozatal 1.074,563 q-ra csökkent, míg az 1894-ben behozott 1.711,000 métermázsra búza arányában 1.264,507 q. lisztet kellett kivinni.

sének 1.5 százalékát sem képezi. E mellett, míg a hetvenes években beállott búza-hiány inséges belföldi terméseknek következménye volt, s ezekkel együtt elenyésző, múló jelenséget képezett, búzaforgalmunk most észlelt átalakulása kielégítő termésekkel esik össze s állandó tényezőnek, az emelkedő belfogyasztásnak tulajdonítható. A monarchia két államának népessége évenként mintegy 400,000 lélekkel szaporodik, mi a belfogyasztást ugyanannyi métermázsával emeli, azon esetben is, ha a fejenkénti búzafogyasztás tovább nem emelkedik.

Ennélfogva joggal reménylhetjük, hogy néhány év alatt a közös vámterület is a búza-hiánynyal bíró fogyasztó területek sorába lép s a védvám a mi gazdáink javára teljesen érvényesül.

III.

A búzaforgalom összefüggését a budapesti és külföldi búzaárakkal alábbi két táblázat mutatja, melyek elseje a budapesti, angol, francia, porosz és frankfurti búzaárakat, másodika a budapesti és ezen külföldi árak közötti különbséget tünteti fel, összehasonlítva a netto búza- és liszt-kivitellel. E két táblázatok eredményét a francia és német vámok zavarják meg, melyek mestersegesen befolyásolják a francia és német árképződést s miután fokozzák a mi kiviteli költségeinket is, a budapesti és külföldi árak közötti viszony áttekintését is megnehezítik. E bajon segítettő, úgy a francia, mint a német búzaárak mellett feltünteteti táblázatunk a vám levonásával mutatkozó árat is, s ugyanez eljárást követtem a második táblázatban is.

I. Egy métermázsa buza ára o. é. frtban.

Évszám	Budapest	Angliában	Franciaországban		Porszországban		Majna-Frankfurtban	
			tényleges ár	vámot levonva	tényleges ár	vámot levonva	tényleges ár	vámot levonva
1870	10.50	13.64	¹ 12.78	12.49	12.18	—	—	—
1871	12.23	15.93	⁸ 15.90	15.61	14.04	—	—	—
1872	13.40	16.02	14.61	14.32	14.51	—	—	—
1873	14.76	16.49	16.07	15.78	15.84	—	—	—
1874	12.95	15.65	15.30	15.01	14.40	—	—	—
1875	9.74	12.69	11.49	11.20	11.76	—	—	—
1876	10.99	12.98	12.82	12.51	12.60	—	—	—
1877	12.27	15.95	14.40	14.09	13.80	—	—	—
1878	9.91	13.05	14.38	14.07	12.12	—	—	—
1879	10.91	12.32	13.54	13.25	⁴ 11.76	11.16	⁴ 12.84	12.22
1880	12.44	12.46	14.38	14.09	13.14	12.54	14.24	13.64
1881	12.68	12.74	13.83	13.54	13.20	12.60	14.51	13.91
1882	11.19	12.67	13.29	13.00	12.48	11.88	13.17	12.57
1883	10.12	11.69	11.92	11.61	11.10	10.50	12.32	11.72
1884	9.10	10.02	11.09	10.80	10.38	9.78	11.26	10.66
1885	8.40	9.20	² 10.42	8.98	⁵ 9.72	7.92	⁵ 10.87	9.07
1886	8.40	8.73	10.96	9.52	9.42	7.62	10.46	8.66
1887	8.21	9.12	³ 11.24	8.84	9.84	9.04	10.81	9.01
1888	7.41	8.95	11.90	9.50	⁶ 10.44	7.44	⁶ 11.29	8.29
1889	8.—	8.38	11.50	9.10	10.98	7.98	11.73	8.73
1890	8.26	8.91	11.99	9.59	11.52	8.52	12.55	9.55
1891	10.07	10.38	13.01	10.51	⁷ 13.32	11.20	⁷ 14.02	12.22
1892	9.10	8.51	11.32	8.92	11.34	9.24	11.69	9.89
1893	7.98	7.39	10.26	7.86	9.12	7.02	9.80	8.00
1894	7.05	6.44	9.53	7.13	8.10	6.00	8.59	6.79
1895	6.95	6.50	—	—	8.40	6.30	—	—

¹ 60 centimes vám. — ² 3 frank vám. — ³ 5 frank vám. —⁴ 1 márka vám. — ⁵ 3 márka vám. — ⁶ 5 márka vám. — ⁷ o. m. vámszerződés; vám 3.5 márka. — ⁸ Ez abnormisan magas ár a francia-német háború következménye.

II. A budapesti árnál magasabb a buza ára

Évszám	Angliában	Franciaországban		Poroszországban		M. Frankfurtban		átlag		Közös vámterület kiviteli többlete millió mmásában
		tényleges ár	vámot levonva	tényleges ár	vámot levonva	tényleges ár	vámot levonva	tényleges ár	vámot levonva	
		o. é. f o r i n t								
1870	3.14 ¹	2.28	1.99	1.68	—	—	—	2.37	2.26	3.687
1871	3.70	3.67	3.38	1.81	—	—	—	3.06	2.96	4.167
1872	2.62	1.21	0.92	1.11	—	—	—	1.65	1.55	— 0.113
1873	1.73	1.31	1.02	1.08	—	—	—	1.34	1.24	— 1.923
1874	2.70	2.35	2.06	1.45	—	—	—	2.17	2.07	— 1.723
1875	2.95	1.75	1.46	2.02	—	—	—	2.04	2.14	+ 0.446
1876	1.99	1.83	1.52	1.61	—	—	—	1.81	1.71	0.877
1877	3.68	2.13	1.84	1.53	—	—	—	2.45	2.35	3.845
1878	3.14	4.47	4.18	2.21	—	—	—	3.27	3.17	4.439
1879	1.41	2.63	2.34 ⁴	0.85	0.25 ⁴	1.91	1.31	1.70	1.30	3.793
1880	0.02	1.94	1.65	0.70	0.10	1.80	1.20	1.12	0.72	— 0.589
1881	0.06	1.15	0.86	0.52	— 0.08	1.83	1.23	0.89	0.49	0.452
1882	1.48	2.10	1.81	1.29	0.69	1.98	1.38	1.71	1.31	3.892
1883	1.57	1.80	1.51	1.98	0.38	2.20	1.60	1.64	1.24	3.478
1884	0.92	1.99	1.70	1.28	0.68	2.16	1.56	1.61	1.21	1.723
1885	0.80 ²	2.02	0.58 ⁵	1.32	— 0.48 ⁵	2.47	0.67	1.65	0.39	2.055
1886	0.33	2.56	1.12	1.02	— 0.78	2.06	0.26	1.49	0.24	3.666
1887	0.91 ³	3.03	0.63	1.63	— 0.17	2.60	0.80	2.04	0.54	3.840
1888	1.54	4.49	2.09 ⁶	3.03	0.03 ⁶	3.88	0.88	3.23	1.14	6.530
1889	0.38	3.50	1.10	2.98	— 0.02	3.73	0.73	2.65	0.54	4.606
1890	0.65	3.73	1.33	3.26	0.26	4.27	1.27	2.98	0.88	3.580
1891	0.31	2.94	0.54 ⁷	3.25	1.15 ⁷	3.95	1.85	2.61	0.96	2.200
1892	— 0.59	2.22	— 0.18	2.24	0.14	2.59	0.49	1.62	— 0.04	0.682
1893	— 0.59	2.28	— 0.12	1.14	— 0.96	1.82	— 0.28	1.16	— 0.49	0.395
1894	— 0.61	2.48	+ 0.08	1.05	— 1.05	1.54	— 0.56	1.12	— 0.53	0.377

¹ 60 centimes vám. — ² 3 frank vám. — ³ 5 frank vám. —⁴ 1 márka vám. — ⁵ 3 márka vám. — ⁶ 5 márka vám. —⁷ 3.5 márka vám.

E táblázatokból mindenekelőtt kitűnik az, hogy az angol, francia és porosz buzaárak között fennállott arány lényeges változáson ment keresztül. Mig ugyanis a szóban forgó 25 éves időszak kezdetén az angol buzaár magasabb volt a francziánál s ez utóbbi lényegesen magasabb a porosznál, az angol és continentális árak közötti különbség megszűnik, majd fordított arányban áll be, s a francia és porosz buzaárak közötti különbség is felére száll alá. Természetes következménye ez a szállítási költségek leszállásának, mely körülmény nemcsak a kivívó és behozó államok közötti távolságnak, de ez utóbbiak közöttinek hatását is csökkenti. Legerősebben e tényezőnek Angliában kellett nyilvánulnia, mely szükségletét túlnyomó részben más világrészekből fedezi s ez utóbbiakból legolcsóbban érhető el. Amint az amerikai buza domináló helyzetet foglal el a világ ellátásában, ez határozza meg a buzaárakat, s nyomja le azokat Angliában a francia és porosz árak színvonala alá. Viszont Poroszországnak közelsége Oroszországhoz okozza, hogy buzaárjai lényegesen a francia árak mögött maradnak, s a legmagasabb árak a tengertől távolabb fekvő délnémet piaczon találhatók.

Igaz, a gabonavámok lényegesen alterálják az árképződést s mesterségesen is emelik a continens árait, de a fent jelzett irányzat nyilvánvalóan előtérbe lép, ha a váموkat levonjuk az árakból s így tesszük azokat vizsgálódásaink tárgyává.

Egyes évek különös incidensei, mint pl. a francziánémet háború hatása a francia buzaárakra, vagy különösen rossz, vagy gazdag termés egyik vagy másik állam területén, vagy a reá nézve különösen fontos kiviteli

területen (pl. Oroszország terméseinek befolyása a porosz árakra) egyes években a fent jelzett irányzattal ellentétes hullámzásokat idéz elő, de világosan kitűnik az, amint öt éves átlagokat veszünk az összehasonlítás alapjául. Az átlagos buzaár ugyanis:

	Angliában	Franciaországban		Poroszországban	
		vámmal	vámot levonva	vámmal	vám nélkül
	métermázsa és forintban				
1870—74	15.55	15.15	14.86	14.19	—
1875—79	13.40	13.32	13.03	12.41	—
1880—84	11.92	12.90	12.61	12.06	11.46
1885—89	8.88	11.24	9.19	10.09	7.80
1890—94	8.83	11.42	8.80	10.68	8.40

vagyis az angol buzaár nagyobb, illetőleg kisebb

	a francziánál		a porosznál	
	vámmal	vám nélkül	vámmal	vám nélkül
1870—74	+ 0.40	+ 0.69	+ 1.36	+ 1.36
1875—79	+ 0.08	+ 0.37	+ 0.99	+ 0.99
1880—84	— 0.98	— 0.69	— 0.14	+ 0.46
1885—89	— 2.36	— 0.31	— 1.21	+ 1.08
1890—94	— 3.09	— 0.47	— 2.35	— 0.07

Vagyis, ha a vámok hatását elimináljuk, azt találjuk, hogy a francia buzaár az angolhoz képest 1 frt 16 krral, a porosz 1 frt 43 krral javult, s a francia és porosz árak közötti különbség is 27 kr.-ral csökkent.

Ez eredmény bizonyítja egyúttal azt is, hogy mindkét terület védvámai az árakban mondhatni teljesen érvényesültek. Kivételt csakis az 1885—89 közötti poroszországi árak képeznek, melyeknél a védvámnak csak mintegy fele nyert az árakban kifejezést, de már a következő időszak áraiban a védvám teljesen kifejezésre jut, mert az annak levonásával számított ár aránylik az angol buzaárhoz úgy, ahogy az a védvámok előtti árviszonynak, s az árak fent jelzett közeledési tendenciájának megfelel.

Ugyanazon tényezők, melyek a most említett országok árait közelebb hozták egymáshoz, csökkentőleg hatottak a budapesti és nyugat-európai buzaárak közötti különbségre is. A budapesti ár, szemben a vám levonásával számított nyugat-európai árakkal — pedig ezekkel kell számítanunk mindaddig, míg feleslegünk van, mely csak ezen piaczon, tehát a vám lefizetése mellett találhat elhelyezést — 1871-től 1894-ig 3 frt 50 krral javult. E javulásnak talán mintegy fele tulajdonítható a szállítási költségek csökkenésének s az árak ebből folyó kiegyenlítésének, másik fele kivitelünk csökkenésével függ össze.

A II. táblázat két utolsó rovatának összehasonlítása szépen illusztrálja mindkét tényező hatását. A kivitel emelkedése vagy csökkenése az árkülönbség megfelelő hullámvázait vonja maga után. Így pl. 4 millió métermázsa körüli kiviteli többlet

1871-ben 2 frt 96 kr.

1877-ben 2 » 35 » ¹

1882-ben 1 » 31 »

1887. és 1889-ben 0 » 54 » árkülönbséget

¹ Az 1878. év árkülönbsége az abnormisan magas francia ár miatt kivételesnek tekinthető s azért nem veszem itt figyelembe.

okoz terhünkre, s ezt az 1888. évi 6.5 milliós kiviteli is csak 1 frt 14 krra emeli fel.

Félmillió métermázsza körüli kivitelnél pedig

1875-ben	2 frt 14 kr.
1876-ban	1 » 71 »
1881-ben	0 » 49 »

különbség mutatkozik terhünkre,

1892-ben	0 frt 04 kr.
1893-ban	0 » 49 »
1894-ben	0 » 53 »

javunkra, úgy hogy az arány megjavulása összesen 2 frt 67 krra rúg.

Még praegnansabbá lesz e különbség, ha az 1890. és 1891. évek átlagos árviszonyát (+ 92 kr.) a következő 3 évvel (— 35 kr.) hasonlítjuk össze. Ezen időszak alatt ugyanis a szállítási költségek lényegesen nem változtak s a mutatkozó 1 frt 27 kr. viszonylagos javulás kizárólag annak tulajdonítható, hogy kivitelünk e két időpont átlagában mintegy 2.4 millió métermázsával apadt.

Az azonban, hogy kivitelünk csökkenése az árképződésben ennyire érvényesülhetett, csakis az 1887-ben behozott búza-vámnak köszönhető hiszen 1872-től 1874-ig pozitív és pedig elég jelentékeny beviteli többletünk volt (átlag 920,000 q. évenként) s azért áraink mégis 1 frt 62 krral maradtak a nyugateurópai átlag alatt, mert hiszen közvetlen közelében feküdvén a minden egyéb fogyasztó területtől távol fekvő szerb, román és részben orosz exportnak, ezen búza olcsón fedezi szüségletünket, amint az ellen védvámval nem védekezünk.

Mint végső következtetést levonhatjuk tehát, hogy a védvám hatálytalan marad mindaddig, míg jelentékeny felesleget kell külföldre vinnünk, de szükséges, és legalább részben érvényesül, a mint feleslegünk relative jelentéktelen mennyiségre szállott alá.

IV.

Ez igazságból, mint a magyar gazda egyedül észszerű álláspontja önkényt következik, hogy — amennyiben igazságos és méltányos alapon lehet — meg kell újítanunk a vámszövetséget Ausztriával, s evvel kapcsolatban kell mezőgazdasági vámrendszerünket kiegészítenünk és tovább fejleszteniünk.

Fentebb láttuk, hogy az egyedüli mód, az európai gazdán állami eszközökkel segíteni, a védvámokban rejlik, s láttuk azt is, hogy a védvámok hatása csak ott érvényesül, hol épen semmi vagy legalább nagyon csekély kiviendő felesleg gyakorol az árakra befolyást. Már pedig Magyarország mezőgazdaságának majdnem minden fontos cikkéből jelentékeny felesleggel rendelkezik. Búzájának jó harmadát s állati terményeinek is nagy részét kivinni kénytelen. Ily viszonyok közt merőben képtelenség külön vámterület mellett védvámokról beszélni, s összes termény-árainknak le kellene oly színvonalra szállniok, hogy azok nagy tömege haszonnal legyen a világpiacra szállítható. Hogy ez mit jelent reánk nézve, annak illusztrálásul csak azt gondoljuk meg, hogy a búza 1894. évi ára szemben az 1888—1890-iki évek átlagával:

Angliában	2	frt	31	kr
Franciaországban	2	»	27	»
Poroszországban ...	1	»	98	»
Frankfurtban	2	»	37	»

tehát átlagban 2 frt 23 kr, Budapesten ellenben csak 82 kr csökkenést mutat.¹ Ezen 1 frt 40 krnyi különbséget főleg kiviendő feleslegünk csekélységének kell tulajdonítanunk, s a mely perczben felállítjuk a külön vámterületet, búzánk árának ezen összeggel okvetlenül le kell szállnia s segély- és reménytelenül kell elszenvednünk a világpiacz árainak további hullámzásait.

A közös vámterület már ma gypajuban bevitelre szorul, buzafeleslegünket majdnem teljesen s állati terményekben mutatkozó feleslegünknek is igen jelentékeny részét képes elfogyasztani. E mellett a befogyasztás a népesség szaporodása, az ipar fellendülése s a közjólét emelkedése folytán emelkedésben van, s jogosult a remény, hogy belátható s talán nem is oly messze távolban fekvő időben legfontosabb terményeinket egészen a vámterületen fogjuk elhelyezhetni.

	Angliában	Franciaországban	Poroszországban	Frankfurtban	Budapesten
¹ Átl. buzaár 1888—1890	8.75	11.80	10.98	11.86	7.87
» » 1894	6.44	9.53	8.10	8.59	7.05
Csökkenés	2.31	2.27	2.88	3.27	0.82
Le, vámreductio 5 márkáról 3 ¹ / ₂ -re	—	—	0.90	0.90	—
Netto csökkenés	—	—	1.98	2.37	—

Egy jobb jövő egyedüli zálogát ez képezi. Garanciaíkat kell szereznünk, hogy a kereskedelmi szerződések lejártakor kiegészítendjük az 1887. évi vámtariffában igen hiányosan megalkotott védvámainkat,¹ s két kézzel kell minden eszközt megragadnunk, mely a belfogyasztás fokozására vezet.

V.

E tekintetben különös fontossággal bír az iparos s általában a városi népesség szaporodása hazánkban. Nemcsak nagy városok közelébe, de egy-egy nagy gyártelep felállítása is kihatással van egész vidékek mezőgazdaságára. Az iparos lakosság, mely nyerstermeléssel egyáltalán nem foglalkozik s összes élelmiszereit pénzért szerzi be, és már a gyárimunka természeténél és magasabb kereseténél fogva is többet és jobbat fogyaszt, — különös becsesl bir a gazdára nézve. Az ipari gócpontok körül egész zónái képződnek a tej-, zöldség-, baromfi stb. termelésnek, s hatalmas segítségünkre vannak világforgalmi cikket képező terményeink árcsökkenésének elviselésében.

Kevés dolog volt és lehetett oly üdvös reánk, gazdákra nézve, mint az ipar gyors fellendülése úgy Ausz-

¹) A közös vámterület vámrendszerének ezen kiegészítése agrarius irányban életkérdés a magyar és osztrák mezőgazdaságra nézve egyaránt. Ennek kivívásában segítségül kell hívnunk az osztrák mezőgazdasági érdekköröket is, s nem szabad eltűnnünk, hogy egy Ausztria által Magyarországnak hozott áldozat gyanánt legyen az feltűntethető. Ausztria sem hagyhatja mezőgazdaságát tönkremenni, s saját jól felfogott érdekében kell azt a mainál hatékonyabb védelemben részesítenie.

triában, mint különösen hazánkban. Ennek köszönhetjük nemcsak búza és húsfogyasztásunk gyors emelkedését, de azt is, hogy mind több és több gazdája, több és több vidéke hazánkban élvezi a városi fogyasztó közönség közellétének kiszámíthatlan előnyeit.

Minden újabb törekvés ebben az irányban, minden további lépés az ipar fejlesztésére s a belfogyasztás fokozására talán a gazdának áll leginkább érdekében. A világpiacz mai helyzetében, midőn potomáron kell majdnem mindent elvesztegetnünk, mivel a külföldre szorulunk, ez az egy nehéz, lassu, de biztos út egy jobb jövő felé.

Amíg nyereszterményeink a világpiacz szabad forgalmában kielégítő áron találtak elhelyezést. joggal mondhattuk, hogy a közös vámterület főleg Ausztriának áll érdekében, s amíg mezőgazdaságunk a védvámok segélyével megfelelő védelemben nem részesül, méltán tekinthetjük s részben tekinthetjük ma is az osztrák ipart védő vámokban rejlő adót egyoldalú áldozatnak. A mai helyzetben azonban, midőn mezőgazdaságunkat a romlástól csak úgy menthetjük meg, ha oly gazdasági területet sikerül alkotnunk, mely védvámok segélyével a szabad világforgalom által megszabott színvonalnál jóval magasabbra emelheti terményárait, a közös vámterület épen olyan létérdekünk nekünk, aminő Ausztriának. Nemcsak az osztrák ipar fennállásának képezi az, mint a multban, úgy ezentúl is előfeltételét, de a mi mezőgazdaságunk megmentésének is, s ha ezen tény előtt szemet hunyni nem akarunk, legalább némi megtérülését kell ebben látnunk az osztrák ipar érdekében a multban hozott áldozatainknak is. Csak ezek segélyével fejlődhetett az úgy, s vehetett a belfogyasztás oly mérveket, hogy áraink-

ban a gazdasági vámok hatása legalább részben — érvényesül. Ez előny megóvása, teljesebb kihasználása s öregbítése, a belfogyasztás és termelés közötti viszony további javítása, tehát az ipar, kereskedelem s általában a városok fejlődésének előmozdítása kell, hogy legelső törekvésünket képezze a közgazdasági politika terén.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Z Á R S Z Ó.

Az itt ajánlott gazdasági politikának két veszélyes ellensége van.

Egyik a magyar közéletet domináló közjogi harcok átvitele a közgazdasági térre, melynek folytán a közjogi ellenzék ellentétet lát az Ausztriával való gazdasági kiegyezés és közjogi programja között s a magyar gazdaság egy része tisztán politikai indokokból a külön vámterület hívei közé szegődik. Politikai szempontok belekeverése közgazdasági kérdések elbírálásába mindig nehezíti ezek objektív és célszerű megoldását, s rendszerint azon érdekek sérelmével, azon erők gyengítésével jár, melyeket szolgálni kíván. Hogy a magyar mezőgazdaság jogosult érdekei a vámpolitika terén eddig teljesen nem érvényesülhettek, nagy részben azon sajnálatos körülménynek tulajdonítható, hogy gazdaközösségünk jelentékeny részét az elvi negatio terére vitte a párt-politika épen azon intézménynyel szemben, mely egyedül adhatja meg a hatékony vámvédelem előfeltételeit, ahelyett, hogy annak védelmezői közé lépve, zárt sorokban, egyesült erővel törekedett volna annak keretén belül érvényesíteni jogos kívánságait.

Pedig éppen az 1867-diki kiegyezés közgazdasági részét illetőleg semmi szükség, semmi ok nincs közjogi harczokra. Hiszen e kérdések közjogi oldalát illetőleg nincs véleménykülönbség a magyar pártok között. Magyarország feltétlen jogát mind e kérdések önálló elintézésére elismeri a törvény és soha senki kétségbe nem vonta, az pedig, hogy ezen jog gyakorlásáról, kizárólag czélszerűségi okokból, időhöz kötött egyezményben lemond, hogy »mint szabad nemzet szabad nemzettel« időhöz kötött egyezményre lép Ausztriával ezen kérdések egyöntetű s részben közös megoldása iránt, oly egyezményre, melynek lejártával az ország szabad rendelkezési joga a maga teljességében éled fel újra, — közgazdasági függetlenségünket absolute nem csorbítja s közjogi szempontból teljesen irrelevans.

Az Ausztriával kötött gazdasági egyezmények jogi természete nem más, mint bármely más, független államok között létrejött közgazdasági egyezményé. Ezekben is bizonyos időre megköti mindkét fél szabad rendelkezési jogát a közgazdasági kérdések bizonyos részére nézve, lemond ezen kérdések egyoldalu rendezéséről, anélkül, hogy bárkinek is eszébe jutna ez eljárás ellen a nemzeti függetlenség szempontjából tenni kifogást. Azon körülmény, hogy Ausztriával kötött egyezményeink e kérdések nagyobb körét ölelik fel s messzebb mennek a közös megoldás terén, mint ahogy nemzetközi szerződések rendszerint tenni szokták, nem változtatja meg azok jogi természetét. Ennek lényege abban fekszik, hogy jogi kényszer nélkül, szabad elhatározásból s bizonyos időre köttetnek azok, melynek elteltével mindkét fél szabad elhatározási joga ismét helyreáll.

És ne zavarjon meg e kérdés megítélésében az, hogy eddig alig volt példa rá, hogy teljesen független, s függetlenségüket megőrizni kívánó államok közös vámterületet alkottak volna. Hiszen épen napjainkban minduntalan előtérbe lép a középeurópai vámszövetség eszméje. Széles körökben hangoztatják azt Francia- és Németországban, Ausztriában és hazánkban. E terv közgazdasági akadályai — fájdalom — majdnem legyőzhetetlenek, s aligha fogjuk annak kivitelét megérni, de ha mégis sikerülne az, osztatlan örömmel üdvözölnők mi, magyar gazdák mindnyájan. Már pedig, ha abban nem foglaltatik nemzeti függetlenségünk sérelme, hogy Ausztriával, Német- és Franciaországgal együtt alkossunk közös vámterületet, valóban nem értem, hogyan eshetik ezen szempontból kifogás alá, ha ugyanilyen egyezményt csupán Ausztriával kötünk meg.

A legorthodoxabb függetlenségi párti is nyugodt lélekkel állhat a közös vámterület elvi alapjára. A legridegebben keresztül vitt perszonál unióval, a had- és külügy teljes elválasztásával sincs az ellentétben, s jogi szempontból érintetlenül hagyja a nemzeti függetlenség minden attributumát. A külön vámterület felállítása közjogi vívmány egyáltalán nem volna. Egyszerűen károsítaná Ausztriát, de károsítana bennünket is, gyengítene mindkettőnket, csorbítaná azt az erőt, mely nemzeti létünk védelmére külellenséggel szemben rendelkezésünkre áll, anélkül, hogy csak egy lépéssel is közelebb vinné a függetlenségi pártot politikai céljaihoz.

Másik, talán még veszélyesebb ellenségünk a kontinentális, s főleg a német úgynevezett agrárius tendenciák elterjedésében áll, melyek a mezőgazdasági érdekek védel-

mének jelszava alatt harcza akarják vinni gazdaközön-ségünket a társadalom többi osztályai s a szabadelvű haladás ellen.

Hogy ez áramlat külföldön megszületett és tért foglalt, annak megvannak a maga természetes előzményei.

A külföld politikai mozgalmi századok óta összeforrtak a gazdasági érdekkörökre tagolt társadalom érdekharczaival. Az iparral és kereskedéssel foglalkozó városi polgárságra támaszkodva törték meg a fejedelmek a nemesség hűbéri hatalmát és rendi jogait, ugyane polgárság vivta ki egyes kiváló fejedelmek vezetése alatt, vagy a nemességgel kibékült fejedelmi hatalom ellenére, a modern társadalmi rend alapját képező egyéni és gazdasági szabadság intézményeit. Az ő körében vert gyökeret a politikai szabadság, a modern alkotmányosság zsenge hajtása is, az ő gondozása alatt nőtt az terebélyes fává a földbirtokos osztálylyal vivott gazdasági és politikai küzdelmek között. Az iparos, kereskedő, általában a városi népesség képezi a liberális párt zömét ma is, míg a mezőgazdasággal foglalkozók nagy tömegét összes traditióik az ellenkező politikai táborba terelik. Természetes következménye ennek az, hogy a continentalis, de kivált a német liberalismus a városi osztályok társadalmi és gazdasági felfogásával, érdekeivel, rokon és ellenszenveivel van összeforrv, a mezőgazdasági köröket pedig az egész modern társadalmi rend iránti ellenszenv s politikai és gazdasági conservatismus jellemzi. Liberalismus és mezőgazdaság ellenfelekül állnak szemben egymással; amaz sokszor elfogult, egyoldalú s legalább is közönyös a mezőgazdaság jogosult érdekeivel szemben, emez a politikai és gazdasági reactio készséges eszköze.

Két ország van csak Európában, melynek egész multja ellentétben áll e történelmi fejlődéssel: Anglia és hazánk.

Mindkettő megalkotta a nemzet politikai egységét, mielőtt a társadalmi osztályok tagolata megjegeczesedett s azok ellentétei kifejlődtek volna. Nemzeti felfogás jellemzi, politikai szempontok dominálják mindkettő közéletét, másodsorba szorítva le az osztályérdeket. — Az alkotmányos fejlődés, a szabadelvű haladás nagy harczeit mindkettő földbirtokos aristocratiájának vezetése alatt vivja meg. A politikai pártok nem társadalmi osztályok, nem gazdasági érdekek szerint csoportosulnak, s azok mindenikét alkotmányos érzület és szabadelvű felfogás hatja át. Népeiknek ezen erős nemzeti és politikai érzéke képezi legjellemzőbb vonását s méltó büszkeségét mindkettőnek. Anglia nagyságának alapját ez vetette meg, s ez tette lehetővé azt, hogy mint szabad nemzet állhasunk fenn mi annyi veszély, annyi csapás között, s a második ezredév küszöbét anyagi és szellemi erőben gyarapodva, egy jobb jövő reményével léphessük át.

Nagyon sokban hátrább vagyunk még a continens műveltebb, gazdagabb nemzeteinél, de politikai fejlettség dolgában messze fölöttük állunk. Nagyon sokat kell még tőlük tanulnunk, de épen a közélet, a politikai eszmék és áramlatok terén vigyázzunk, mit s hogyan sajátítunk el.

A magyar nemzet mindig szívesen tanult a nyugattól, a nyugat új eszméit szívesen fogadta be, de mindig át tudta hatni azokat sajátos nemzeti felfogásának jellemző vonásaival, reájok nyomta erős nemzeti egyéniségünk bélyegét.

Így volt ez a jelen század szellemi életét betöltő nagy eszmékkel is. A magyar liberalismust a continentalis liberalismustól mélyreható különbség választja el. Nem egyes osztályokban, az egész nemzet politikai egyéniségében birja az alapját, egész nemzeti fejlődésünkkel, egész nemzeti valónkkal van összeforrv. Erősebb benne a nemzeti, az állami felfogás, éberebb érzékkel bir azon igények iránt, melyeket a nemzeti, az állami élet nagy céljai támasztanak a társadalommal szemben; tetterősebb, áldozatkészebb hazafiság hatja át. Az osztályok érdekharczainak pedig messze fölöttük áll, s a gazdasági egyoldalúság rövidlátó politikáját mindeddig elutasította magától.

Az anyagi és szellemi közlekedés terén napjainkban beállott nagy átalakulások mind szorosabbra fűzik a nemzetek szellemi életét, mind szaporítják a nemzeti felfogást módosító külföldi behatásokat, s fokozzák a nemzeti szellem átalakító képessége iránt támasztott igényeket. Vigyázzunk, hogy többet ne tanuljunk, mint amit megemésztetni képesek vagyunk s a nyugati eszmék elsajátításának áldozatul ne hozzuk nemzeti egyéniségünk legszebb, legbecsesebb vonásait.

A külföldi liberalismus egyoldalúsága és türelmetlensége idegen növény, melynek mint eddig, úgy ezentul sem szabad gyökeret vernie körünkben. Másrészt szabadelvűség és mezőgazdasági érdek között nem volt és nincs nálunk ellentét, s mi sem indokolja a német agrarismus reactionarius törekvéseit.

Gazdaközönségünk egész multjával, legszebb traditióival, egész lényével ellentétben állanak azok. Örök dicsősége a magyar földbirtokos osztálynak, hogy saját

előjogait önmaga törölte el, hogy ő küzdötte ki a többi osztályok szabadságának, jólétének, felvirágzásának előfeltételeit. Legszebb emlékeink füződnek apáink e küzdelméhez, korcs utód az, ki erről megfeledkezik.

És ne nevezze senki botor nagylelkűségnek e küzdelmet, ne mondja senki, hogy anyagi romlásunkkal fizetjük meg, a mit mások érdekében kivívtunk. Igaz, súlyos helyzetben vagyunk, sok bajjal kell megküzdenünk, de hol volnánk ma, ha a politikai és gazdasági szabadság kivívásával meg nem szereztük volna a rohamos fejlődés azon 20 éves korszakát, mely alatt jövedelmünk megkétszereződött, földünk értéke s hitelképességünk megnégyszereződött, és honnan merítenénk reményt a küzdelemre, ha az egész ország emelkedett jóléte, a többi társadalmi osztályok fokozott fogyasztásképessége nem jönne segítségünkre?

A mai súlyos időkben kell, hogy a mezőgazdaság jogos érdekei dominálják közgazdasági politikáinkat. Ezt kívánja nemcsak a gazdák, de minden más társadalmi osztály jól felfogott érdeke is. De jogos érdekeink kielégítését ne keressük soha más alapon, mint azon politikai és gazdasági szabadság elvi alapján, mely egyedüli biztos zálogát képezi nemzeti fejlődésünknek és anyagi haladásunknak egyaránt, és ne engedjük lelkünkbe belopódzni az osztály-harc szellemét, a más osztályok vagyonosodása miatti irigység alacsony indulatát.

Tagadhatatlanul történtek egyes mulasztások a múltban és — ha nem történtek volna is — fokozottabb bajaink fokozottabb rendszabályokat kívánnak. Ily viszonyok között feltétlenül szükséges, hogy gazdaközösségünk erősen és egyértelműleg nyilatkozzék meg jogos érdekeink

védelmében, s joggal megvárhatjuk minden más társadalmi osztálytól, hogy existenciánk biztosítására szolgáló törekvéseinkben támogatásunkra legyen. De, ha ez a cél lebeg szemeink előtt, nem szabad ezen jogosult törekvéseinket oly eszmekörrel, oly tendenciákkal összekapcsolnunk, melyek joggal költik fel a többi osztályok bizalmatlanságát s magának a magyar gazdaosztálynak egész lényével, egész multjával, egész politikai és nemzeti irányzatával ellentétben állanak.

Bajaink orvoslása objectiv vizsgálatot, higgadt, elfogulatlan tárgyalást kíván, s parancsoló kötelességünkké teszi, hogy gondosan kerüljünk mindent, mi azok megítélésébe belevinné a politikai ellentéteket, a pártszenvedélyt. A magyar gazdának — bizonyára öntudatlanul — legveszélyesebb ellenségei azok, kik bajainkat politikai izgatás eszközéül akarják felhasználni s reactionarius dugárut csempésznek be agrarius czégér alatt.

TARTALOM.

	Lap
ELŐSZÓ	III
Van-e túltermelés	13
Aranyvaluta és árucsökkenés	26
Spekuláció és árképződés	56
Mi a teendő?	76
Zárszó	95

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

